

A kincstári személyzet a XV. század második felében¹

A XV. század Európa-szerte fontos korszak az államigazgatás történetében. Ez a kor átmenet a régi, személyes jellegű és az új, hivatali jellegű kormányzat között.² Nálunk Mátyás uralkodásának második felére esik a nagy közigazgatási reform. Ekkor szilárdul meg az a hivatalszervezet, amely megfelelt a központosítás követelményeinek.³ A reform lényeges része volt a pénzügyigazgatás átszervezése. Tanulmányomban az itt foglalkoztatott személyzettel szándékozom foglalkozni.

A hivatali személyzet, a középkori értelmiség egyik jelentős rétege volt, ezért a velük való foglalkozás az értelmiség történeti szerepére is adatokat nyújt. Különösen jelentős ez a probléma éppen Budapest története szempontjából. Középkori fővárosunkban székelt a királyi udvar, ezért itt működtek a központi hivatalok és bíróságok is. Számos tisztviselő, de rajtuk kívül még mások is, akiknek működése szintén az udvarhoz volt kötve, éltek a városban és vittek szerepet annak életében. A pénzügyigazgatás különösen erősen össze volt fonódva a fővárossal. Nemcsak azért, mert központja itt volt, és az egész országból ide futottak be az állami jövedelmek, vagy pedig mert a központon kívül egyéb pénzügyi hivatalok (sókamara, pénzverőkamara, harmincad) is működtek Budán és Pesten, hanem azért is, mert a fővárosi patríciusok előszeretettel vállaltak kincstári hivatalt. A továbbiakban ezért a kincstári személyzet működésének bemutatásával együtt a fővárossal való kapcsolatra is rá kell mutatnunk.

A XV. század közepén a legmagasabb rangú pénzügyi tisztviselő a királyi kincstartó (thesaurarius) volt. Elvben minden állami jövedelemnek az ő keze közé kellett befutni. A gyakorlatban azonban ez ritkán történt meg: a többnyire főúri származású kincstartóknak a címen kívül csak kevés közük volt a kincstárhoz. Mátyás uralkodása kezdetétől kezd megváltozni ez a kép. Egyre nagyobb befolyása lesz a kincstartóknak a pénzügyek tényleges irányítására, különösen az 1467 és 1472 közt megvalósított sorozatos kincstári reformok óta. Most már egy kialakult pénzügyi főhivatallal találkozunk, amelynek élén a kincstartó áll. Helyetese az alkincstartó, van titkára, vannak jegyzői. A kincstárban működik egy fizetőmester: distributor pecuniarum regiae Maiestatis, és valószínűleg egy vagy több számvevő.⁴ A kincstartótól függenek az erdélyi

és máramarosi sóbányák ispánjai, az egyes városokban elhelyezett sóhivatalok kamarásai, a bánya- és pénzverőkamarák ispánjai, a harmincadosok. A kincstartó nevezi ki többnyire (és mindig neki számolnak el) a jobbágyokra portánként kivetett hadiadó, kamarahaszna, és a városokra egy összegben kivetett adó beszedőit is. Adó- vagy más pénzügyekben akár közvetlenül, akár a kancellária által a kincstartó intézkedik. Az Erdélyben olykor működő erdélyi jövedelemigazgatóság vezetőit (rendesen az erdélyi sókamaraispánok személyében) is ő nevezi ki.⁵

Kevés kincstári hivatal maradt független a kincstartótól. Közvetlenül a királytól függött pl. a budai vár udvarbírája (provisor curiae castri regii Budensis⁶), aki tulajdonképpen a királyi uradalmak főjósza-gkormányzója és mint ilyen, a kunok ispánja volt. A provisor, továbbá a budai várnagyot (aki gyakran azonos volt a provisorral), azután a kincstár jogi tanácsadóját: a director causarum regalium-ot⁷ királyi familiarisnak tekinthetjük.

A királyi familiarisoknak (aulici, aulae familiares, aulae milites) igen komoly szerepük volt mind a köz- és birtokigazgatásban, mind pedig a hadiszervezetben.⁸ Udvari lovagjait nemcsak arra használta fel az uralkodó, hogy ezeket a tisztségeket velük betöltse, hanem olyan közigazgatási feladatra is, amelyre már kialakult szervezet állott rendelkezésére. Így a pénzügyek intézésében is találkozunk olykor udvari familiarisokkal. Pl. városi adót szednek Lengendy István,⁹ Tárczay Tamás,¹⁰ Lónyai Albert,¹¹ míg megyei dicátorok Baczkai Péter és Pécsi György,¹² Félégyházi János¹³ udvari familiarisok.¹⁴ Ezeknek a működése azt mutatja, hogy az államszervezetben még erős a középkori jelleg.

Az aulicusokon kívül a király a kancellária és a központi bíróságok jegyzőit is felhasználta pénzügyigazgatási feladatokra. Ezeket gyakran küldték ki királyi emberként hiteleshelyi vizsgálatokhoz, birtokiktatásokhoz stb. is. A nótáriusok ugyan nem a király, hanem valamelyik ítélőmester vagy kancelláriai főhivatalnok familiarisai voltak,¹⁵ mégis úgy értelmezhetjük kincstári szereplésüket, hogy ezek, akik a legfejlettebb hivatalokhoz tartoztak, a központi hatalom képviselőiként működtek. Erre azért volt különösen szükség, mert a reform előtt többnyire az illető megye birtokosai közül jelölték ki az adószedőket.¹⁶ A reform után már nem találkozunk a jegyzők megbízásával.

A reform után a pénzügyigazgatásban lényegében csak olyan embereket látunk, akiket a kincstartó familiarisainak nevez. Beszélhetünk állandó (központi igazgatás és vidéki szervek) és ad hoc megbízásokat végző alkalmazottakról. Ilyennek tekinthetők az adószedők. Egy-egy évben száz-kétszáz adószedőt kellett kiküldeni (a megyékbe többnyire kettőt-kettőt, a városokba egyet-egyet). Vagy központilag küldte ki saját familiarisait a kincstartó,¹⁷ vagy az illető megye (vagy város) területén működő alkalmazottait bízta meg (pl. sókamarás),¹⁸ vagy pedig az illető megye nemeseiből választotta a dicatort.¹⁹

A familiaris-dominusi viszony²⁰ — a hűbéri kapcsolatoknak ez a magyar fajtája — volt a közigazgatás alapja Magyarországon. Ez áll

természetesen a pénzügyigazgatásra is. Élénk fényt vet erre Bornemisza János volt alkincstartó 1490. július 30-án kelt oklevele.²¹ Bornemisza, Nagylucei Orbán kincstartó familiárisa, jegyzője, titkára, majd alkincstartója volt.²²

Elmondja oklevelében, hogy ura őt, mivel ellene és az ország ellen számos kihágást és bűnt követett el, amit Corvin János levele és több hitelt érdemlő személy tanúsága bebizonyított, elfogatta és — ha püspöki méltósága ebben meg nem akadályozta volna — halálbüntetéssel kellett volna sújtania. Később a főpapok, főurak és Buda polgárainak közbenjárására szabadon bocsátotta azzal, hogy Bornemisza tizenhat nap alatt átadja neki birtokai egy részét. Erre kezességet vállal Bochkay Péter, Csányi Miklós és Rajki Miklós 3000 forint erejéig, amelyre birtokaikat kötik le. Végül kötelezi magát, hogy senkinek sem fog ura akarata ellen szolgálni. Az oklevelet saját és kezesi pecsétjével látja ei.

Ulászló király 1490. október 28-án átírva ezt az oklevelet, elmondja, hogy Bornemisza urát, Orbán kincstartót hálátlanul elárulta és rossz hírért költötte, ura őt jogosan börtönbe záratta, és noha familiarisának ellene elkövetett súlyos bűneit szigorúbban kellett volna megbosszulnia, mégis Bochkay, Csányi és Rajki kérésére a Bornemisza oklevelében foglalt feltételek mellett szabadon bocsátotta.

A két oklevél eltérést mutat. Bornemisza szerint ura és az ország ellen követett el bűnöket. Ez utóbbiról nem beszél a király, de pontosan meghatározza a familiarisnak ura ellen elkövetett vétkét.²³ Tehát — akár fennállott az ország (értsd: a Nagylucei vezetése alatt álló párt) ellen elkövetett bűncselekmény, akár nem — az uralkodó elismerte a dominus azon jogát, hogy nemes familiarisát a király oklevelében foglalt bűnök esetén elfoghassa,²⁴ sőt reá súlyosabb büntetést is kiszabhasson. Ezt a súlyosabb büntetést Bornemisza meg is nevezi: halálbüntetés. Mivel azonban a király ezt nem említi kifejezetten, valószínűnek vehetjük, hogy a magánbíráskodás által kimondott halálbüntetéshez nem járult volna hozzá.²⁵ A dominus csak szabályszerű eljárás alapján ítéltette el familiarisát.²⁶ Valószínűleg társasbíráskodás, „hűbérúri szék” működött itt is, amelyen a többi familiarisával együtt ítélték a szénior.²⁷

A Bornemisza-ügyben, úgy látszik, tanúkihallgatást, sőt oklevelés bizonyítást is alkalmaztak. Érdekes Bochkayék szerepe is. (Itt is ellentmondás van: Bornemisza oklevele szerint csak kezesei, míg a király szerint az ő közbenjárásukra engedi ki Orbán.) Tudjuk, hogy kapcsolatban állottak a kincstárral, éppen ebben az évben. Valószínűleg éppen Bornemisza familiarisai voltak (aki ekkor alkincstartó volt).²⁸ Ez esetben adatunk is bizonyítja azt a tényt, hogy a familiarisoknak urukért kezességet kellett vállalniuk.²⁹

Az oklevél még arra is támpontot nyújt, hogy a dominus-familiaris viszony megszűnte után is érvényben marad az egyszer letett hűségeskü: ura akarata ellenére másnak nem szolgálhat. Persze lehet, hogy csak az ítélet rendelte ezt el. Bornemisza kiszabadulása után valóban átadta a szóban forgó birtokokat, de nem bízott meg volt gazdájában, és állítólag

félelemből³⁰ Miksa pártjához állott.³¹ A béke után a birtokokat vissza akarta szerezni. A Somogy megyeieket Báthory országbíró, aki elfoglalta a Nagylucseiektől, vissza is adta neki,³² míg a többi ügyében pert indított.³³

A Bornemisza-ügy nem az egyetlen adatunk arra, hogy a kincstartó magának igényeli az ítélkezést familiarisai felett. 1470-ben bevádolják a bécsi városbíró előtt adósságügyben nemes Pekch Pált. A vádlott helyett csak egy levélérkezett a tárgyalásra urától „dem edeln vessten ritter hern Hannsen dem Ernst” a magyar király kincstartójától, amelyben követeli, hogy a szolgálja elleni esetleges követelések ügyében előtte folyjon le a tárgyalás. A felperes, egy bécsi polgár, nem ismervén el a magyar joggyakorlatot, nem egyezett ebbe bele.³⁴ Valószínűleg familiarisa volt Nagylucseinek az a nemes Porkoláb László, akit a kincstartó szintén börtönbe vettetett.³⁵ Nem tudjuk ugyan, hogy ezeket a familiarisokat a pénzügyigazgatásban alkalmazták-e uraik, de mégis felhasználhattuk az adatokat azért, mert nem egy kincstartó magán familiarisait is alkalmazta a kincstári igazgatásban.³⁶

A familiarisok pénzben és természetben kaptak fizetést. A pénzügyigazgatásban megkönnyítette ezt a munka természete. Magából az általuk kezelt állami jövedelmekből részesültek a familiarisok, úgy a kamarások és harmincadosok,³⁷ mint az adószedők.³⁸

A familiarisi viszony nem volt egész életre szóló, de az eltávozás előtt a familiarisnak számadást kellett tennie.³⁹ Ennek a kincstárban különösen nagy jelentősége volt, hiszen itt sokszor igen jelentős összegek fordultak meg a familiaris kezén. Fennmaradt egy oklevél, amely fényt vet a számadás módjára. Igaz, nem kincstári ügyről van szó, de a szereplők a kincstárban is működtek. 1483-ban Bajoni Lőrinc, Buda város pénzbírája és esküdtje elnökle alatt Ebendorffer Miklós és Maingos Tamás budai esküdtek megvizsgálják Angelo budai polgár familiarisának, Weis Kristófnak számadását. Angelo talán azonos a kincstári ügyekben is szereplő Cantzlyr Angelus budai polgárral.⁴⁰

Ezek az adataink azt hiszem valószínűvé tehetik, hogy a familiaritashoz irodalmunkból közismert többi jelenségei is megvoltak a pénzügyigazgatásban.

Eltérést találunk azonban egy területen. A familiaritas egyik jellemző vonása volt, ha valaki elnyert egy méltóságot, vagy esetleg csak egy egyszerű várnagyságot, akkor saját familiarisaival, akiket nem egyszer saját birtoka kezelőiből válogatott ki, vette körül magát. Pl. az erdélyi vajda az alvajdát nevezte ki familiarisai közül, aki saját helyetteseit saját familiarisaiból választotta ki.⁴¹ Ezek a familiarisok azután szintén eltávoznak uruknak a hivataltól való megválása után.

Ennek a nyomai a kincstárban is feltalálhatók.⁴² Már Hóman Bálint is észrevette azonban, hogy a pénzügyigazgatásban más a viszony az alkalmazottak és főnökük között, mint a közigazgatás egyéb ágaiban, és ez már az újkori munkaadó és munkás viszonyára emlékeztet. Ő azonban csak a kamarabérleteket vizsgálva, ennek az okát elsősorban a bérlő

és alkalmazottak közti viszony ideiglenes jellegében látta, de már ő is felismerte, hogy „a kamarai üzem üzleti természete az alkalmazottak ipari és pénzületi tevékenysége és e tevékenységnek hivatásszerű gyakorlása” hozzájárult ehhez.⁴³ Mályusz Elemér viszont arra mutat rá, hogy egyes familiarisok — éppen a kincstárnál! — ha nem is azonnal, uraik örökébe lépnek.⁴⁴

Ezeket a megállapításokat a pénzügyigazgatásban működő személyek életpályájának vizsgálata is alátámasztja. Mátyás király trónraléptétől a XV. század végéig 450 kincstári alkalmazott nevét ismerjük. A gyéren fennmaradt adatokból kiderül az, hogy több mint negyedrészüik (és ezek mind a vezetőbb állásokban működők), akikről többet tudunk, több kincstartó alatt működnek a kincstárban, vagy — szinte élethivatásnak tekintve a hivatali pályát — egyik központi hivatalból lépnek át a másikba.

Ezek után nem meglepő, ha az összes kincstartók között — sokszor persze csak közvetett úton — kapcsolatokat találunk.⁴⁵ Mátyás első kincstartója, laki Thuz János, egykori Hunyadi familiaris⁴⁶ a Bő nemzetiségből, Somogy megyei család sarja⁴⁷ volt.⁴⁸ Noha rövid ideig volt csak a pénzügyek feje, még évek múltán is előad pénzügyigazgatási ügyeket a királyi tanácsban.⁴⁹ Később udvarmester, több ízben bán, tárnokmester.⁵⁰ Közvetlen utódával, Zápolyai Imrével közös birtoka van, ami szorosabb kapcsolatra utal a két személy között.⁵¹ A későbbi kincstartók közül Ernuszt Jánossal közös bányauzletbe fog⁵² Janus Pannonius bántársa és barátja⁵³ és az összeesküvésben is társa, Zápolyaival együtt: Janus a Thuzok várában hal meg. Öccse, Ozsvát zágrábi püspök Ulászló kincstartója lesz.

Zápolyai Imre deák 1459—64 között állott a pénzügyek élén. Már előtte, és az első időben nagybányai pénz- és országos sókamaraispán.⁵⁴ Később magas méltóságokat nyert el, köztük a nádorságot.

Alkincstartója a valószínűleg Tordáról származó familiarisa, akit sókamaraispánsága alatt vehetett szolgálatába, Bajoni Lőrinc volt.⁵⁵ A névadó Bajont már mint alkincstartó kapja adományul 1462-ben Nagybesenyői Bertalan, budai provisor, későbbi kincstartóval együtt, mint közös birtokot.⁵⁶ Már 1460-ban előadó a királyi tanácsban⁵⁷ és azóta is többször.⁵⁸ Amikor dominusa 1464-ben megválnak a kincstártól, ő is távozik. Az új kincstartó azonban bajoni birtokostársa, Besenyői eddigi provisor lesz (1464—67). Lőrinc deák barátja kormánya alatt átveszi a szebeni pénzverőkamara vezetését,⁵⁹ egyben Kovács István és Ernuszt Jánossal közösen az ország összes harmincadjainak ispánja lesz.⁶⁰ Később Budára költözik, ahol polgár, esküdt, majd bíró lesz.

1467-ben kezdődnek a kincstári reformok. Ezek kezdetén a pénzügyek vezetését főkincstartói címmel — amit kormánya végén Zápolyai is viselt — az eddig elsősorban a diplomáciában, továbbá a kancelláriákban működő Csezmicsei János, ismertebb nevén Janus Pannonius pécsi püspök vette át (1467—1469?). Élete közismert.⁶¹ A kincstár irányítását Ernuszt Jánossal osztotta meg.⁶²

Ernuszt⁶³ valószínűleg bécsi zsidó eredetű budai polgár, kereskedő volt. Már Mátyás uralkodása előtt szerepel, mint budai polgár a pozsonyi harmincadkönyvben.⁶⁴ 1461-ben már szóbeszéd tárgya, hogy Zápolyai felajánlotta neki a pozsonyi harmincad vezetését.⁶⁵ 1462-ben Mátyás bevásárolni küldi Bécsbe.⁶⁶ 1464-ben, mint láttuk, harmincadispán, 1466-ban körmöci kamaraispán,⁶⁷ majd a kincstári reform egyik megszervezőjeként⁶⁸ 1467-ben Mátyás kinevezi a koronavám (a harmincad új neve) generalis administrator-ának.⁶⁹ Az év végén már kincstartó Janus mellett egészen 1469-ig, amikor egyedül veszi át a kincstár vezetését. Élete végéig kincstartó.⁷⁰ Közben szlavón bán is volt.⁷¹ A későbbi kincstartók közül Nagylucei alkincstartója, Ernuszt Zsigmond püspök pedig a fia volt.

Kálmáncsehi, az ismert bibliofil, ugyan nem volt kincstartó, mégis külön kell róla megemlékeznünk. A Somogy megyei Kálmáncsehiből származó nem nemes Domokos 1450-ben iratkozott be a bécsi egyetemre⁷². Ezután csak 1462-ben találkozunk vele, amikor adót szed. Ekkor már a fehérvári Szt. Miklós egyház prépostja.⁷³ Főnöke ekkor Zápolyai volt. Lehetséges, hogy közben a kancelláriában is működött. 1468-tól a pannonhalmi jövedelmek adminisztrátora.⁷⁴ Ez már Ernuszt kincstartósága idejébe esik, akinek familiarisa volt.⁷⁵ Az ő idejében nyeri a székesfehérvári prépostságot, az ország egyik leggazdagabb javadalmát, 1474-ben. Eddigi javadalmát Ernuszt másik familiarisa, Nagylucei kapja meg. 1473—75-ben az erdélyi jövedelmek adminisztrátora.⁷⁶ Handó György kincstartósága után szóba kerül mint utódjelölt, de mégsem ő, hanem Nagylucei lett a pénzügyek legfőbb vezetője.⁷⁷ Ezek után diplomáciai küldetéseket végzett, élete végén váradi, majd erdélyi püspök, kalocsai érsek lett, egyben elnyerte a királyi személyenökséget is (1495—1501).⁷⁸ A Thuz családnak, Vitéz, Váradi és Filipecz kancellároknak jó barátja volt.⁷⁹

Ernuszt hivatalát Handó György vette át (1476—78). Ő is Kálmáncsehiből származott, mint Domokos.⁸⁰ Lehetséges, sőt valószínű, hogy rokon kapcsolatban állottak, és egymást támogatták. Nagy humanista volt. Vitéz János egyik neveltje, akinek azonban a bukásába nem bonyolódott be.⁸¹ Gyakran volt Mátyás követe. 1466—68-ig alkancellári rangot viselt,⁸² de utána is befolyással marad a kancellária ügyeire. Kincstartói működéséről számos oklevél maradt fenn.⁸³ 1478-ban kalocsai érsek lett, és elnyerte a főkancellári méltóságot.⁸⁴

A kincstárban utóda Nagylucei Orbán deák,⁸⁵ Pozsony megyei, valószínűleg szintén nem nemes származású egykori Ernuszt familiaris lett. Egyik kedvence volt a hazánkban megforduló olaszoknak.⁸⁶ Ő is a kancelláriából indult el, mint fiatal deák.⁸⁷ Amikor 1468-ban először részesül birtokadományban, még kancelláriai jegyző.⁸⁸ Ezután egyházi javadalmakat szerez, majd átkerül a kincstárba: 1470-ben már Ernuszt familiarisa.⁸⁹ 1472-ben alkincstartó.⁹⁰ A pénzügyigazgatásnál marad Handó idejében is. Főnöke 1476-ban Nyujtódi Miklós tinnini püspökkel és Barachi Mihály deákkal, két ismert kincstári alkalmazottal együtt

adót szedni küldi a szászokhoz.⁹¹ 1478-ban Magyarország összes só- és bányakamaráinak ispánja,⁹² majd 1479-től kincstartó lesz.

Kincstartói működése (1479—90) idején az ország legbefolyásosabb embere, győri, majd egri püspök, a bécsi püspökség kormányzója. Kétszer látja el a tárnokmesteri hivatalt és Mátyás uralkodása utolsó éveiben a nádori bíróság előtt folyó ügyekben a király által kiküldött bíró címmel gyakorlatban a teljes nádori joghatóságot gyakorolja, úgyhogy Bonfini is nádornak nevezi. Ezért ő elnökölt az 1490-es királyválasztó országgyűlésen is. Számos birtokot szerzett.⁹³ Bornemisza János és Szegedi Lukács kincstartók az ő familiarisai voltak.

Lemondása után Thuz Oszvát zágrábi püspök, János testvére, Janus és Kálmáncsehi barátja követte a pénzügyek élén⁹⁴ (1490—92). Valószínűleg ő is működött régebben a kincstárban: mert Janus kincstartósága idején egyszer az ő megbízottjai veszik át az adót Besztercén.⁹⁵

Thuz utóda Lukács boszniai püspök lett (1492—94), aki Szegedre való vidéki deákként került állami szolgálatba.⁹⁶ Kezdetben a kancelláriában működött regestratorként,⁹⁷ majd 1481-ben már mint Orbán kincstartó familiarisa vesz át városi adót,⁹⁸ 1484-ben sóhivatalnok Erdélyben.⁹⁹ 1494. január 30-án válik meg a kincstártól,¹⁰⁰ később személynök lett.¹⁰¹ Alkincstartója Wemeri Zsigmond későbbi kincstartó volt.

Ernuszt Zsigmond pécsi püspök, János fia követte a kincstartóságban (1494—96). Már Mátyás korában állami szolgálatban lehetett, de csak annyit tudunk róla, hogy 1486-ban Mátyás rövid ideig rábízta Ausztria kormányát, Zápolyai István helyett.¹⁰² Az ő kincstartói működése idejéből maradt ránk a becses Ernuszt-féle számadáskönyv. Utódai közül alatta szolgáltak Wemeri Zsigmond, Várday Ferenc,¹⁰³ Batthyány Benedek,¹⁰⁴ és valószínűleg Szalkay László.¹⁰⁵

Közvetlen utóda Wemeri Zsigmond deák, leleszi adminisztrátor, aki előbb Lukács püspök helyettese volt.¹⁰⁶ Ernuszt idejében is megmaradt a pénzügyigazgatásban: 1494-ben az erdélyi szászok,¹⁰⁷ 1495-ben pedig Pozsony és Moson megyék adóját hajtja be.¹⁰⁸ Amikor kiderültek Ernuszt sikkasztásai, őt bízták meg a kincstár vezetésével,¹⁰⁹ először csak adminisztrátori címmel,¹¹⁰ de 1498-ban már a kincstartói címet viseli.¹¹¹

Az utolsó kincstartó a XV. században tolnai Bornemisza János, valószínűleg Kálmáncsehi révén került a pénzügyigazgatásba.¹¹² Nagylucsei alatti szerepéről már szóltunk. Később még nagyobb hatalomra tett szert, budai várnagy, provisor, II. Lajos egyik nevelője lett.

Mátyás trónralépésétől a XV. század végéig 12 kincstartó működött. Közülük közvetlen elődje szolgálatában állott a kincstárban négy, míg további három régebbi kincstartók alatt működött. Egy kincstartó hivatalbalépése előtt budai udvarbíróként kezelte a királyi uradalmakat, míg kettő kancelláriai főhivatalnok volt. A maradék kettő is volt már királyi, illetőleg kormányzói szolgálatban.

Kincstartósága után már nem viselt közhivatalt: hat kincstartó, országos méltóságot viselt három, kancellár vagy személynök lett kettő, budai várnagy és udvarbíró egy.

Ez a felsorolás igazolja, hogy az egyes kincstartók között, sőt a többi központi hivatal személyzete között állandó személyes kapcsolat volt. Ez a viszony állt fenn a királyi birtokigazgatásban elfoglalt személyzettel is. Ezek a jelenségek figyelhetők meg a XVI. században is.

Kérdés azonban az, hogy nemcsak a pénzügyek legfőbb vezetőit választotta-e a király olyan személyek közül, akik már vagy a pénzügyigazgatásban vagy más hivatalban tehetségük tanújelét adták, vagy pedig a hivatalfőnökök is ilyeneket neveztek ki az alájuk beosztott állásokba.

A továbbiakban ezért rövid s teljességre nem törekvő összeállítást nyújtunk a kincstár beosztott hivatalnokairól.

Több kincstartó alatt működött, de tudomásunk szerint más hivatalnál nem : pl. Kovács István,¹¹³ Alagi Bekény Dénes deák,¹¹⁴ Vízaknai Ferenc,¹¹⁵ Barachi Mihály deák,¹¹⁶ Pécsi István deák.¹¹⁷

Szoros kapcsolat állott fenn a pénzügyigazgatás és a királyi kúria személyzete közt. Az ország legfőbb bíróságaiiban (királyi személyes jelenlét, nádor, országbíró), továbbá a kúriához ugyan nem tartozó tárnokszéknél hivatalnokoskodó jegyzők, ítélmesterek, továbbá az alnádor, alországbíró, altárnokmester és a személynök szakemberek voltak. Ugyanígy megvolt a kapcsolat a közigazgatást és diplomáciát végző nagyobb kancelláriával is. A továbbiakban néhány olyan pénzügyigazgatási alkalmazottról szólunk, akik a bíróságoknál vagy a kancelláriában működtek.¹¹⁸

Kancelláriai, kúriai alkalmaztatás után került a kincstárba : Sunko,¹¹⁹ Félegyházi János,¹²⁰ Etheley Imre,¹²¹ Szakácsy Balázs,¹²² Begáni Ferenc,¹²³ Morgay Gáspár,¹²⁴ Petróczi Henczelffy István.¹²⁵ Ezeken kívül Janus Pannonius, Handó György, Nagylucsei Orbán, a későbbiek közül Berisló Péter és mások kerültek a kancelláriából a pénzügyigazgatáshoz.

A kincstárból kerültek a kancelláriához vagy bíróságokhoz Mikolai István deák,¹²⁶ Hangácsi Mihály,¹²⁷ Mezögyáni Máté,¹²⁸ Tolnai Máté,¹²⁹ Szerecsen Lajos¹³⁰ és rajtuk kívül Kálmáncsehi, Szegedi Lukács, majd Várday Ferenc (aki később visszatért) és Szalkay László.

A királyi jószágigazgatással voltak kapcsolatban Neziger János,¹³¹ Zbugyai István,¹³² Kubinyi László deák,¹³³ Besenyői Bertalan is volt provisor, a későbbi kincstartók közül pedig Bornemisza és Batthyány.

Udvari lovag vagy familiaris volt pénzügyi szolgálata előtt vagy után Félegyházi, Hangácsi és Kubinyi is. Hozzájuk számíthatjuk még Snapek (Snaitpekh) Zsigmondot,¹³⁴ Wér Andrást,¹³⁵ Istvánffy Istvánt¹³⁶ és másokat is.

Úgy látszik tehát, hogy valóban valami központi hivatalnokréteg-gel állunk szemben. Kevés egyetemi végzettségű egyént találunk köztük. A humanista műveltséget nyújtó olasz egyetemeken csak Janus Pannonius, Handó György, Ernuszt Zsigmond¹³⁷ és a későbbiek közül Várday Ferenc¹³⁸ tanult. Jólal több személy járt a bécsi egyetemre. Ezeknek a legnagyobb része azonban csak megkezdte a tanulmányait, és egyetemi

fokozatot nem szerzett.¹³⁹ Az Olaszországban is megfordult kincstartók közül Handó és Ernuszt először Bécsben kezdték tanulmányaikat. Rajtuk kívül Thuz János,¹⁴⁰ Sánkfalvi Miklós alkincstartó,¹⁴¹ Kálmáncsehi, Vízaknai, Kanczler János budai polgár, harmincados,¹⁴² Csányi Miklós, Bornemisza keze,¹⁴³ Izdenci Benedek sókamarás¹⁴⁴ és mások.

Litteratusi fokozatot is sokan nyertek el. Az egyben a kancelláriákban is szereplő jegyzők, ha egyetemre nem jártak, mind annak tekinthetők.¹⁴⁵ A nem egyetemet végzett kincstartók és helyetteseik többnyire (Zápolyai, Bajoni, Besenyői, Nagylucsei, Bodófalvi,¹⁴⁶ Szegedi, Wémeri, Kubinyi) viselik ezt a címet. Ugyancsak a sókamarások többsége is.¹⁴⁷ A harmincadosok és pénzverőkamaraispánok között azonban jóval ritkábbak a deákok.

A nem litteratus kincstári tisztviselők többsége városi polgár. Maga Ernuszt János is az volt. A harmincadosok közt pl. Budai Kaaz Mihály,¹⁴⁸ Ztoymylych Balázs,¹⁴⁹ Konrád,¹⁵⁰ Neziger Sebald,¹⁵¹ Scharrach Burchhard,¹⁵² Kisbán Bálint,¹⁵³ Alföldi Bálint,¹⁵⁴ Harber Mátyás¹⁵⁵ városi polgárok deák cím nélkül. Vannak azonban deákok a harmincados szervezetben is, (de ezek többnyire nem polgárok) pl. Kecheti Gál deák.¹⁵⁶ A pénzverőkamarások legnagyobb részénél vagy tudjuk polgári eredetüket, vagy német nevük árulja ezt el.¹⁵⁷ A nem litteratus sókamarások szintén többnyire városi polgárok: Szindi Imre,¹⁵⁸ Magyar Antal,¹⁵⁹ Pesti Fejér György¹⁶⁰ és Remek András.¹⁶¹ Ezek a polgárok a városi iskolákban végezheték tanulmányaikat, és ezenkívül a kereskedelemben vagy egyéb üzletekben gyakorlatias nevelésben részesültek.

A nem polgári eredetű hivatalnokok a sóadminisztrációban többségben, míg a harmincadosoknál és a pénzverésnél kisebbségben voltak. A megyei adót többnyire ők szedték, míg a városok adóját leginkább a helyi kincstári tisztviselők, elsősorban a harmincadosok vették át. Az uradalmakat szinte kizárólag nem városi eredetű officialisok igazgatták.

A litteratus műveltségű hivatalnokréteg a legkülönbözőbb származású egyéneket foglalta magában. Bárói rendűt igen ritkán találunk közöttük, legfeljebb Ernuszt Zsigmondot és Thuz Oszvátot sorolhatnánk közéjük, mert hivatalnokoskodásuk idején családjuk már a bárók közé emelkedett. A középnemesi réteg is csak kevésbé volt képviselve. Nagyobb birtokos — hivatali pályája kezdetén — csak Thuz János, Vízaknai, Várday és a provisorok közül Czobor Mihály és Parlagi László volt. A többséget az egy-két faluval, esetleg csak telekkel rendelkező kismemesség tette ki: Zápolyai, Bodófalvi, Zbugyai, Kubinyi, Étheley, Bekény és társaik tulajdonképpen csak mint kincstári funkcionáriusok kezdték javaikat növelni. A városi polgár eredetű alkalmazottak között — mint láttuk — kevés volt a litteratus műveltségű. Náluk nagyobb számot tesznek ki a nem nemes és nem polgár deákok. Valószínűleg mind mezővárosi gazdagabb jobbágycsalád leszármazottjai. Ezek egyetemet vagy egyéb iskolát végezve akartak kiemelkedni alacsonyabb jogi helyzetükből. Legnagyobb részük a nemességbe jutott, feudalizálódott, vagy mintegy fizetésképpen egyházi javadalmakat szerzett.¹⁶² Ilyenek

voltak Bajoni, Kálmáncsehi, Handó és valószínűleg Nagylucei és Bornemisza. Végeredményben tehát megállapíthatjuk, hogy a kincstár személyzete részben zömében deákműveltséggel rendelkező kismemesekből (és nemessé váló jobbágyokból), részben pedig városi polgárokból tevődött ki.

A polgári eredetű hivatalnokok közt a legtöbben Budára vagy Pestre valók voltak. Noha más városok polgárai is tevékeny részt vettek a pénzügyigazgatásban, ezek többnyire csak *saját városukban* működtek. Budai és pesti polgárok ellenben az ország minden részében szerepelnek. Szűcs Jenő is észrevette már a fővárosi polgárok szerepét a pénzügyek kezelésében, azonban szerinte ezek éppen úgy feudalizálódnak, mint a mezővárosi jobbágyszármazásúak.¹⁶³ Városainknál ennek azonban nem igen találjuk nyomát. Szűcs a fővárosról ír, de adatai csak a század első felére vonatkoznak. Korszakunkban tehát meg kell vizsgálnunk azt a kérdést, hogyan alakult ez a fővárosban.

Valóban találkozunk feudalizálódó polgárokkal. Legtipikusabb példa erre Ernuszt János. Úgy látszik azonban, hogy a teljes feudalizálódás ritka volt. Más kincstári hivatalnok polgárok is szereznek földbirtokot, esetleg nemességet, de nem adják fel polgárjogukat sem, és továbbra is a városban élnek. Ezt mondhatjuk el Kovács Istvánról, Szegedi Istvánról,¹⁶⁴ Kisbán Bálintról és másokról is. Vannak olyanok is, akikről nem maradt fenn sem olyan adat, amely nemesítésükre, sem pedig olyan, amely további polgári életformájukra szolgáltatna bizonyítékot. Kaaz Mihály, Fejér György, Remek András vagy Nagy Fülöp¹⁶⁵ ezek szerint vagy nem szerzett vagyont a kincstárban, vagy pedig azt polgári üzletbe fektette. Ez utóbbi volt a szokásos út a vidéki városoknak a kincstárban működő polgárainál. Ezzel a jelenséggel azonban a fővárosban is találkozunk. Fogelwaider Lénárt,¹⁶⁶ Pemflinger János,¹⁶⁷ Maingos Tamás,¹⁶⁸ Harber Mátyás,¹⁶⁹ Szakácsi Balázs és társaik kincstári megbízatásaik mellett kereskednek, bizonyos fokig az udvari szállító szerepét töltik be. Ez is mutatja, hogy a két fővárosnak hasznára volt az, hogy a pénzügyigazgatás központja körükben működött. Polgáraik könnyű munkaalkalmat, sőt tőkenövelési lehetőséget nyertek, a kincstárral való személyes kapcsolatuk révén jövedelmező állami megrendelésekhez jutottak.

Ezen kívül megfigyelhetjük, hogy a városi patriciátus gyakran töltődik fel a pénzügyigazgatásban működő személyekkel.

Ez az út bizonyos fokig a fordítottja Ernuszt pályájának. Legvilágosabb példánk erre Bajoni Lőrinc élete. A Tordára való Lőrinc deák — kincstári főtisztviselő, aki miután Bajont megszerezte, birtokos nemes lesz, beköltözik Budára, ahol polgár, esküdt, pénzbíró, majd városbíró lett, és közel negyedszázadig vett részt városa vezetésében. Hasonló lehetett nemes Gigei Benedek deák esete, aki erdélyi sókamaraispán volt, és 1483-ban mészárszéket vesz Szegedi Istvántól Pesten.¹⁷⁰ Bági György volt kamarás 1487-ben Pest város bírójára.¹⁷¹ Mikolai István is volt budai bíró.

Ezek a kincstárban is működő polgárok tevékeny szerepet viseltek a város vezetésében. A városbírák közt sok volt az udvari szállító és volt hivatalnok. Az uralkodó befolyása erősebben érvényesülhetett általuk a város életében, hiszen vele kapcsolatban álló emberek voltak. A városnak is hasznára vált azonban ez: ezek a bírák sok mindent ki tudtak jární a városnak, országos befolyású emberek voltak. A város politikai súlya is emelkedett így. Jellemző, hogy a Bornemisza-ügyben külön kiemelik a főpapok, főurak és az ország előkelői mellett *Buda város* polgárainak közbenjárását.

A város életére a központi hivatalok — és ezek közt a kincstár — még azáltal is hatással voltak, hogy sok alkalmazott házat szerzett a fővárosokban. Így a pénzügyigazgatás polgár tisztviselőin kívül háztulajdonos volt Szegedi Lukács,¹⁷² Nagyváti Albert deák, volt sókamaraispán,¹⁷³ Nagylucei Orbán,¹⁷⁴ Czobor Imre, aki sókamarás is volt,¹⁷⁵ Kubinyi László,¹⁷⁶ Handó György,¹⁷⁷ Kálmáncsehi,¹⁷⁸ Bekény Dénes,¹⁷⁹ Báncai András deák, budai provisor,¹⁸⁰ Bornemisza,¹⁸¹ Ráskay Balázs budai provisor,¹⁸² Batthyány,¹⁸³ Thuz János,¹⁸⁴ Erchy János Ernuszt familiarisa,¹⁸⁵ Barachy Mihály¹⁸⁶ és mások. Monelli Bernát sókamarást Budán temették el.¹⁸⁷

Mi volt az oka annak, hogy a pénzügyeknél zömében vagy deák műveltségű egyénekkel, vagy városi polgárokkal találkozunk?

A kincstár működéséhez megfelelő képzettségű személyzet volt szükséges. A pénzügyi adminisztráció komoly szakértelmet igényelt. A költségvetések összeállítása,¹⁸⁸ a számadások elkészítése, mind vidéken, mind a központban olyan feladat volt, amelyhez megfelelő tudás kellett. Meghatározott, különleges adminisztráció volt a harmincadokban, a só- és egyéb kamarákban és az adószedésben. Különösen a harmincadosoknak, de a városi sóhivatalok vezetőinek is, ismerniük kellett a napi piaci árakat, a bányakamarák tisztviselőinek a bányászat technikáját is. Ezenkívül szükséges volt a hazai jogrendszer kimerítő ismerete is. Tekintettel kellett lenniük az egyéni és rendi kiváltságokra. A királyi jogokra is gondot kellett viselni; erre ugyan külön tisztviselő, a királyi ügyek igazgatója, ügyelt, de a királyi tanácsban gyakran volt a kincstartó ezeknek az ügyeknek az előadója.¹⁸⁹ Így aztán nem véletlen, hogy a kincstár alkalmazottai vagy deákműveltségű jogászok, vagy kereskedelemmel, bányászattal stb. foglalkozó városi polgárok. A hivatalba a familiaritas által jutottak be. Sok alacsony származású, tehetséges fiatal ember, akit mint ügyvédet, birtokkezelő familiarist vagy másként ismert meg ura, került be így a pénzügyigazgatásba, és nyílt meg előtte az emelkedés pályája. Különösen jó példa erre Ernuszt Zsigmond kincstartósága. A nagyúr püspök úgy látszik legalább kétharmad részben saját nagyszámú familiájából állította össze a kincstári személyzetet, azonban távozása után sokan továbbra is a kincstárban maradtak. Az emelkedés lehetősége egyaránt megvolt mind a polgári (l. Ernuszt János), mind pedig a deákrétegnek.

A különbség csak az, hogy az előbbieik — akik állami funkcióik

mellett többnyire saját üzletüket sem adják fel — csak a kincstárban működnek, míg az utóbbiak, akiket hivatásos hivatalnokoknak nevezhetnénk, nemcsak a pénzügyigazgatásban, hanem a kancelláriában és a bíróságoknál is helyet foglalnak.

Tanultságuk, származásuk, hivatali pályájuk nagyrészt azonos. Bónis ezt a réteget „gyakorlati jogászrendnek” nevezi,¹⁹⁰ és mesteri módon jellemzi. A bíróságoknál szinte csak ezekkel a jogászrendi tagokkal találkozunk, a nagyobb kancelláriában is ők voltak többségben, habár itt a diplomáciai ügyekre alkalmaztak olasz egyetemeken végzett humanistákat is.¹⁹¹ Ennek a hivatalnokrétegnek a tagjai gyakran léptek át egyik hivatalból a másikba. A személyzetnek ez a fluktuációja a két főhivatal és a bíróságok között tulajdonképpen a kincstár helyzetéből következett. Ez a szervezet az államkormányzatban a középső helyet foglalta el az államigazgatást intéző nagyobb kancellária, és a bíróságok között. A kincstár a korona jogait a bíróságokon keresztül érvényesítette. Állandó jogi tanácsadója, a jogügyigazgató, és maga a kincstartó is gyakran volt ülnöke a királyi bíróságoknak.¹⁹² Ezért találjuk meg a kincstár vezetőit a kancelláriában és a bíróságokban egyaránt.

Azt hisszük, az előadottak alapján nyugodtan beszélhetünk egy központi hivatalnokrétegről, amely tagjainak familiarisain keresztül állandóan feltöltődött tehetséges, értelmiségi képzettségű, sokszor alacsony származású egyénekkel. A központi hivatalok és bíróságok tagjai egymás mellett működtek, átléptek egyik intézménytől a másikhoz, egy városban éltek, egymással állandó kapcsolatban.¹⁹³

A modern műveltség Budáról kiindulva ezeken a hivatalnokokon keresztül áradt szét az országban. A hivataltól megválva is, kapcsolatban maradtak Budával, a kulturális és hivatali centrummal. Ennek a hivatalnokrétegnek a kulturális élet élesztésén kívül nagy szerepe volt az ország történetében még úgy is, hogy képzettsége folytán megfelelő eszközt nyújthatott a központosító uralkodónak.

J E G Y Z E T E K

¹ Ez a tanulmány tulajdonképpen részlet a szerzőnek a Mohács előtti királyi pénzügyi igazgatásról készülő munkájából. Az itt tárgyalt jelenségek bővebb kifejtését abban kívánom adni.

² *Szilágyi Lóránt*, A magyar királyi kancellária szerepe az államkormányzatban. (Bp. 1930.) 3. Az európai fejlődésre 1. *Ember Győző*, Az újkori magyar közigazgatás története Mohácstól a török kiűzéséig. (Bp. 1946.) 5—22.

³ *Elekes Lajos*, Mátyás és kora. (Bp. 1956.) 128. skk.

⁴ Számvevője volt Beatrix királynénak (*Bezeviczy Albert*, Aragóniai Beatrix magyar királyné életére vonatkozó okiratok. Bp. 1914, 255, 301, 304.) és magánosoknak is, ezért biztosra vehetjük, hogy a kincstárban is működött számvevő.

⁵ L. mindezekre részletes adatokkal: A kincstartói hivatal története és fejlődése Mátyás király haláláig c. egyetemi tankönyv-előtanulmányomat a Történettudományi Intézet könyvtárában. Az ott közölt megállapításokat azóta felhasználta *Elekes* i. m. 134. skk. Megjegyzendő, hogy olykor egyes jövedelmi ágak

bérbe voltak adva, ilyenkor a jövedelmeket természetesen nem a kincstartó szedte be.

⁶ A budai provisorra l. pl. *Csánki Dezső*, I. Mátyás udvara. Századok, 1883, 534.

⁷ *Hajnik Imre*, A magyar bírósági szervezet és perjog az Árpád és a vegyes-házi királyok alatt. Bp. 1899, 182—5.

⁸ *Szekfü Gyula*, Serviensek és familiarisok. Bp. 1912, 78 skk. *Mályusz Elemér*, A magyar társadalom a Hunyadiak korában. Mátyás király emlékkönyv, Lukinich Imre szerkesztésében. Bp. é. n. I. 334—35.

⁹ 1468-ban Bártfán. *Iványi Béla*, Bártfa sz. kir. város levéltára (továbbiakban: Bártfa.) Bp. 1910, I. 1760. sz.

¹⁰ 1472-ben Bártfán. (uo. 1922, 1923. sz.) Aulac familiaris: 1474. stb. *Turul.* 1890. 41.

¹¹ 1485: Sopron. *Házi Jenő*, Sopron sz. kir. város története. I/6. 31.

¹² 1476: Zala. *Holub József*, Zala megye története. I. 290.

¹³ 1478: szász adó. *Teleki József*, A Hunyadiak kora. XII. 78. 1469-ben kuriai nótárius volt. (Országos Levéltár, Középkori Gyűjtemény Dl. 18440.) 1482-ben sókamaraispán. (*Szolnok-Doboka vármegye monográfiája* III. 42.)

¹⁴ Ernuszt, a későbbi kincstartó is udvari miles volt először. *Madzsar Imre*, Ernuszt János és háza Budán. Századok, 1918, 56. l. j. Az aulicusok felhasználása a pénzügyigazgatásban már az Anjoukorban is megvolt: *Hóman Bálint*, A magyar királyság pénzügyei és gazdaságpolitikája Károly Róbert korában. Bp. 1921, 243.

¹⁵ *Mályusz Elemér*, Thuróczy János krónikája. Értekezések a történeti tudományok köréből. XXVI. 3. sz. Bp. 1944, 6. *Bónis György*, Egy Jagelló-kori magyar jogász. (Petróczi Henczellfy István.) A Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának Évkönyve. Bp. 1953, 8. *Elekes* i. m. 134.

¹⁶ Pl. 1459-ben a zalai adószedők a megyebeli nemes [*Csánki Dezső*, Magyarország történeti földrajza. (továbbiakban: *Csánki*) III. 181.] Sithkei Bertalan és Nagyváti Kelemen mester kancelláriai jegyző. Dl. 15418. Gyakran mindkét dicator megyebeli: pl. 1463-ban Szabolcsban: Thegzes Péter és Dersi Gergely. Dl. 55761. Thegzes ugyanakkor szabolcsi alispán: *Zichy Okmánytár* X. 286. Egy Ders Gergely pedig a szabolcsi nemések névsorában szerepel: uo. 471.

¹⁷ A Zala megyei Usai Gáspár (*Csánki*: III. 193.) igaz, hogy 1485-ben saját megyéjében, Zalában (*Holub* i. m. 291.) de 1488-ban Veszprémben (Dl. 19452.) és 1489-ben Fejérbén adószedő. (Dl. 19499.) A szintén zalai (*Csánki*: III. 155.) Ivánczy László a társa mindkét utóbbi esetben. Szlavónia dicatorai 1490-ben a szintén zalai Rajki Miklós (aki 1487-ben a megye alispánja volt, *Csánki*: III. 176—7.) és Bochkay Péter volt szlavón vicebán. (Több bán alatt pl. 1476-ban Ernuszt bán és kincstartó helyettese: Dl. 94525, 94527, 94530, ura halála után néhány hónapig ő a szlavón bán, Dl. 102190, 1488-ban Geréb Mátyás vicebánja: Dl. 230); (a dicatori adat: Dl. 19674.) Valószínűleg a Zala megyében szintén birtokos Bornemisza alkincstartó familiarisai voltak. (Zala megyei Bornemisza birtokokra: l. *Csánki*: III. 136.)

Az Ernuszt féle 1494—5-ös számadáskönyv is sok adatot nyújt erre. (Eredetije O. Sz. K. Cod. Lat. medii. aevi 411. kiadta: — több sajtóhibával — *Johann Christian von Engel*, Geschichte des ungrischen Reichs und seiner Nebenländer. I. k. Halle 1797, 17—181.) (A továbbiakban Engel.) A két évben szereplő 91 adószedő közül 46-ról lehet megállapítani, hogy Baranya, Zala, Somogy és Tolna megyében birtokos családok neveit viselik. A Zala megyei birtokos Ernuszt Zsigmond egyben pécsi püspök is volt, és a püspökség birtokai ezekben a megyékben terültek el. Nem egy volt az adószedők közül mindkét évben és más-más megyében dicator (l. idézett előtanulmányom 69. old.). Az adószedők közt szerepel pl. az a Padan Kristóf, aki 1490-ben a püspök pécsi várához tartozó nemes jobbágyság ispánja (*Csánki*, III, 146. muraközi család sarja volt), és 1496-ban pécsi provisor. (*Levéltári Közlemények* III. 129.) 1494-ben Szatmár (*Engel* 36.) és 1495-ben Bereg és Ugocsa megyék adószedője (uo. 134.).

¹⁸ Neheziger Sebald Kassa és Bártfa adóját szedi 1476—77-ben. *Teleki XI.* 569. *Bártfa* 1997, 1999, 2019. sz. Ugyanakkor kassai harmincados : *uo.* 2021. sz. Utóda Kanczaler János : 1481-ben harmincados : *Történelmi Tár.* (TT.) 1902. 350. *Bártfa* 2204, 2206. sz. 1483: *Iványi Béla*: Eperjes szabad királyi város levéltára. 604. sz. stb. Adót szed a felvidéki városokban : *TT.* 1902. 354. *Bártfa* 2233, 2234. sz. stb. Az erdélyi sókamaraispánok rendszeresen szedik az adót Erdélyben és a szászoknál, pl. Nagy Balázs 1492—94. *Ol.* Filmtár (FT) Beszterce város levéltára. (Továbbiakban : Beszterce) 171, 188. *Quellen zur Geschichte Siebenbürgens* (továbbiakban *Quellen Sieb.*) I. Nagy-Szeben 1880. 159, 168, 176. — Istvánffy István : 1494—1495, erdélyi sókamara : *Engel* 49, 78, 126 — egyben erdélyi adószedő : *uo.* 38, 149, Vidéki kamarások közül : Gyulay Gáspár és Tolnai Máté külsőszolnoki sókamarasok (*uo.* 150) a megye adószedői 1494 és 1495-ben : *uo.* 25, 130.

¹⁹ 1485-ben Zalában az adószedő az odavaló Pulai Ozsvát. *Holub* i. m. 291. A kincstartó fizette akkor is az adószedőket, amikor a rendek választották : 1474: 5. tc.

²⁰ *Szekfű* i. m.-vén kívül *Mályusz* : Társadalom 318. skk. *Bónis György*, Hűbériség és rendiség a középkori magyar jogban. Kolozsvár é. n. 217. skk.

²¹ *Dl.* 19665.

²² *L.* idézett előtanulmányom 53. old. 140. j.

²³ A familiaris szolgálatba lépésekor ünnepélyes esküt tesz, hogy dominusa ellen sem szóval, sem tanáccsal, sem tettel nem vétkezik. *Mályusz* : Társadalom, 324.

²⁴ Hogy a nemes familiarist ura elfoghatja, azt Mátyás levele Pálóczy Istvánhoz Bekény Ágoston érdekében is bizonyítja. *Mályusz* : Társadalom 415. old. 61. j. *Bónis* : Hűbériség, 299.

²⁵ *Mályusz* szerint a dominus nem ítélhette nemes familiarisát fej- és jószágvesztésre. (Társadalom, 330.) A *Bónis*nál felhozott adatok között azonban erre is találunk példát : Bánffy László itéli halálra egyik nemes szolgáját. (Hűbériség, 299.) Úgy látszik azonban, hogy a király valóban nemigen ismerte el a nagyuraknak erre irányuló, meglevő, de valószínűleg a legkritikább esetben érvényesülő jogigényét.

²⁶ Thuz Jánost proskribálják, mert „*sine iudicio*” vakítottatta meg familiarisait. vö. *Bónis* : Hűbériség, 299.

²⁷ *Mályusz* feltevése (Társadalom, 329), amit *Bónis* is elfogad. (idézett hely.)

²⁸ *L.* 17. j. A kincstárban is megvolt a „hűbéri piramis”. A sókamaraispán familiarisai voltak pl. az alkamarások. (Vö. *Szekfű* i. m. 98 skk.) Adataink ugyan azt bizonyítják, hogy az adószedők magának a kincstartónak az emberei voltak, de azért nem lehetetlen, hogy időnként az alkincstartótól függték.

²⁹ Vö. *Bónis* : Hűbériség, 245.

³⁰ Ahogy egy tanúvallatási jegyzőkönyv elmondja : *Dl.* 19840.

³¹ Ezért elkobozzák birtokait : *Dl.* 19719, 19739. Belefoglalják a Miksával kötött békébe is : *Katona, Stephanus*, *Historia critica regum Hungariae XVII.* 228. Vö. még *Dl.* 19839.

³² *Dl.* 19840.

³³ *Dl.* 19839.

³⁴ *Quellen zur Geschichte der Stadt Wien* (Továbbiakban : *Quellen Wien.*) II/3. 4352. Pekch ura halála után a király szolgálatába lépett. 1479-ben Szklabina vár királyi várnagya. (*Ol.* Fkgy. Révay cs. It. Litt. fam. Justh, F. I. nr. 1.)

³⁵ *Dl.* 59783.

³⁶ *L.* 17. j.

³⁷ Az 1397. évi Verebi-féle sókamaraszabályzat is kimondja, hogyha a kamaraispán vagy familiarisai sőt szállítanak valahova az országba, ez a só harmincad- és vámmentes. A sőt nyilván fizetesképpen kapták. A szabályzatot kiadta *Wenzel Gusztáv*, Magyarország bányászatának kritikai története. Bp. 1880, 436—9. 1516-ban, amikor Perényi Gábornak bérbe adják a máramarosi sóbányák felét, az ez alkalommal kiadott kamarakezelési szabályzat kimondja, hogy Perényi

„habere possit suos officiales in tantis sallariis et victualibus, quanta officialibus thesaurarii nostri” fizetnek. (Dl. 71145) Ezek szerint fizetést és élelmezést kaptak.

³⁸ Az Ernuszt számadáskönyvben a megyék adójánál stereotip szöveg: *dicatores pro expensis et sallariis eorum habuerunt*. Vö. még *Hóman* i. m. 208—9.

³⁹ Vö. *Bónis*, Hűbériség, 234—5.

⁴⁰ Dl. 45955. Egyébként Bajoni volt királyi alkincstartó, harmincad- és pénzverőkamaraispán. Maingos szintén szerepel kincstári ügyben is.

⁴¹ Pl. *Szekfű* i. m. 86 skk.

⁴² L. 17. j. Fadant (l. ott.) a Muraközben nagybirtokos püspök először valószínűleg családi birtokai kezelésében tanulta meg értékelni. Kincstartó korában a birtokkezelésben bevált familiarist közhivatali funkcióval látta el.

⁴³ *Hóman* i. m. 208.

⁴⁴ *Mályusz*, Társadalom, 322.

⁴⁵ Csak a tanulmányunk számára lényeges adatokat közöljük: nem akarjuk életrajzukat megírni.

⁴⁶ Relator Hunyadi oklevélén: *Teleki* X. 345. *Klebensberg Emlékkönyv* Lukinich Imre szerkesztésében. Bp. 1925, 298.

⁴⁷ *Csánki* II. 699.

⁴⁸ *Theiner*, *Vetera monumenta historica Hungariorum sacram illustrantia*, II. Róma 1860, 324.

⁴⁹ 1459 elején már volt kincstartó. *Kovachich M. G. Vestigia comitiorum*. . . Buda 1790, 353. 1465-ben sötgyben relator: OL. Ft. Pozsony város levéltára (Továbbiakban: Pozsony) 1875 és Beszterce 70. 1466-ban harmincad ügyben intézkedik: Pozsony 4716. 1465-ben a zágrábi harmincados az ő familiarisa: *Tkalčić J. B., Monumenta historica. . . civitatis Zagrabiae*. . II. 305—6. Ezért írja aztán róla Bonfini, hogy évekig viselte a kincstartóságot. *Antonius de Bonfinis Rerum ungaricarum decades*, ediderunt J. Fögel, B. Iványi et L. Juhász. Tomus IV. Pars I. Bp. 1941, 105.

⁵⁰ *Iff. Szentpétery Imre*, A tárnoki télőszék kialakulása. Századok. 1934. Pótfüzet. 522.

⁵¹ *Zichy* X. 83, 88. Zápolyai mint kamaraispán valószínűleg Thuz familiarisa volt.

⁵² *Wenzel* i. m. 163. 2. j. *Madzsar* i. m. 70—71.

⁵³ *Husztí József*, Janus Pannonius. Pécs 1931, 396. 37. j. A két Thuz jó barátságban volt Janus mellett, Vitézzel is; *Gerézdi Rabán*, Egy magyar humanista: Váradi Péter. (Klny. a Magyarságtudomány I. évf. 3. számából) 324.

⁵⁴ Nagybányai kamaraispán: *TT*. 1898, 577 sk, *Zichy* X. 14. *Kaprinai, Stephanus*, *Hungarica Diplomatica*. . Pars II. Vindobonae MDCCCLXXI. 367. Sókamaraispán: *Teleki*: X. 613. OL. Ft. Dész város levéltára. 1458. augusztus 24.

⁵⁵ 1469-ben Tordai Lőrinc deák néven szerepel. Dl. 16812.

⁵⁶ Dl. 45042.

⁵⁷ *Teleki* X. 641.

⁵⁸ *Zichy* X. 280. *Teleki* XI. 62. stb.

⁵⁹ *Teleki* XI. 90.

⁶⁰ *Archiv des Vereins für siebenbürgische Landeskunde (Archiv)* VI. 187. Pozsony 1863.

⁶¹ *Husztí* i. m. Legújabbban Janus Pannonius válogatott versei. *Gerézdi Rabán*: Bevezetés. Bp. 1953, 5—30.

⁶² Janus kincstartóságára csak egy adatunk van. 1468 végén a bártfaiak egyik falujuk ügyében Ernuszthoz fordulnak, aki azonban felvilágosítja őket, hogy ez nem a *lucrum camerae*, hanem rendkívüli adó, „*Que ad me non pertinet, sed ad dominum episcopum Quinqueecclesiensem, regie maiestatis summum thesaurarium*” (1468. december 8.) *Bártfa* 1760. sz. Senkinek sem tűnt fel eddig, hogy ez az adat Janusra vonatkozik. Ezt először előtanulmányomban mutattam ki (32. o.) amelyet *Gerézdi* már felhasználhatott Janus életrajzában (14.) Nehézséget okoz azonban, hogy Ernusztot, Janus utódát egy adat már 1467-ben királyi kincstartónak nevezi (*Quellen Sieb. I. 8. 1467. október 25-én*), ugyanakkor azonban

Janusnak 500 arft-ot adnak a szászok, „ut in factis provinciae melius suum faciat” (uo. 8—9.). Egy másik oklevél a bártfai adat után néhány nappal (1468. december 15. *Bánffy oklevéltár* II. 110.) szintén kincstartónak nevezi Ernusztot. Azonban úgy hisszük, hogy ezek az ellentmondások csak látszólagosak. Janus ugyanis főkincstartó címet visel, mint Zápolyai kincstartósága végén. Ernuszt nem volt Janus familiárisa, hanem mellérendelt társa, akivel — mint a bártfai adat mutatja — megosztották a kincstár vezetését. A magasabb rangú viseli a summus jelzót. Ernuszt is tagja lett a királyi tanácsnak, de mivel más a főkincstartó, ezért szerepel, olykor még 1469-ben is csak udvari lovag címével. (L. *Madzsar* i. m. 56. l. j., aki ezt nem értette.)

⁶³ Életére még mindig a legjobb *Madzsar* i. m.

⁶⁴ *Kováts Ferenc*, Nyugatmagyarország áruforgalma a XV. században a pozsonyi harmincadkönyv alapján. Bp. 1902, 144—5.

⁶⁵ Pozsony 4661.

⁶⁶ *Teleki* XI. 29. Besenyői mint provisor fizeti ki.

⁶⁷ OL. Selmechánya város levéltára. II. 796.

⁶⁸ Véleményünk szerint a kincstári reformot Mátyás Ernuszt, Thuz és Janus által dolgoztatta ki. A főszerep Ernuszté volt, de a másik kettőnek — kivált az első időben — a szerepe sem kicsinylendő le.

⁶⁹ 1467 tavaszán: *Wagner, Carolus*, Diplomatarium comitatus Sarosiensis. Pozsony és Kassa 1780, 236—8. Pozsony 1895.

⁷⁰ 1493-ban írja róla II. Ulászló, hogy haláláig viselte a kincstartói méltóságot. *MTT.* XII. 134. 1476-ban halt meg. *Madzsar* i. m. 67. Közben állítólag elcsapta Mátyás. L. erre *Madzsar* i. m. 63. skk. és vele szemben *Paulinyi Oszkár*: A középkori magyar réztermelés gazdasági jelentősége. (Klny. a Károlyi Árpád emlékkönyvből.) Bp. 1933, 25. 79. j.

⁷¹ L. erre pl. a 17. j. Bochkay az ő vicebánja volt.

⁷² *Schvauf Károly*, Magyarországi tanulók a bécsi egyetemen Bp. 1892, 111. Életrajzát megírta *Fraknói Vilmos*, Mátyás király magyar diplomatái. Századok 1898, 868—870. *Hoffmann Edith*, Régi magyar bibliofilek. Bp. 1929, 111—19.

⁷³ *Tóth-Szabó Pál*: A cseh huszita mozgalmak. . . Bp. 1917, 439. *TT.* 1900. 474. *Magyar Gazdaságtörténeti Szemle* 1898. 477—8. *Wagner* i. m. 123—4. *Teleki* XI. 36. *Bárta* 1401. 1425. sz.

⁷⁴ *Hazai Okmánytár* IV. 423. *Pannonhalmi Rendtörténet* III. 60. l. j. Ez a tisztség nem egyházi, hanem kincstári jellegű volt. A király gyakran nem töltötte be a kegyurasága alá tartozó javadalmakat, hanem a sedis vacante idején adminisztrátorai által a maga részére szedette be a jövedelmeket.

⁷⁵ *Magyar Történelmi Tár* (MTT) VI. 235.

⁷⁶ Beszterce, 125, 126, 703, 704.

⁷⁷ *Bonfini* IV. 103.

⁷⁸ *Szilágyi* i. m. 96.

⁷⁹ *Hoffmann* i. m. 119—20.

⁸⁰ 1451-ben a firenzei egyetemen szerepel Georgius Handó de Czehy doctor in artibus. (*Veress Endre*, Olasz egyetemeken járt magyarországi tanulók anyakönyvei és iratai. Bp. 1941, 358.) Előtte a bécsi egyetemre járt, akár Kálmáncsehi. A „Czehy” alatt ugyan más Csehi nevű község neve is láppanghatna, azonban Handó öccse, Gergely páduai doktorátusa aikalmaával kiírják teljesen: Gregorii Handó de Kalmanczehy. (*Veress Endre*, *Matricula et acta Hungarorum*, I. k. Bp. 1915, 14.)

⁸¹ Élete: *Fraknói* i. m. Századok. 1898. 97—112. *Pulszky Ferenc*: Budapesti Szemle. III. 1873, 286—90. (A Bisticci életrajz magyarul.)

⁸² *Szilágyi* i. m. 11. Egykori olasz életrajzírója, Bisticci szerint a király kancelláriájának élén állott és minden az ő kezén ment keresztül. (*Pulszky* i. m. 288.)

⁸³ DL. 17787, 17820, 18089, 33816., Beszterce 710, 711 stb.

⁸⁴ *Szilágyi* i. m. 8.

⁸⁵ Hosszú ideig tévesen Dóczy néven ismerték. Már régen kimutatták azonban, pl. *Schönherr Gyula*, Nagylucsei Orbán czimereslevele 1480-ból. *Turul.* 1898, 66—68. ennek az elnevezésnek teljes jogosulatlanságát. Noha Orbán és testvérei tiz különböző néven szerepeltek, a Dóczy nevet nem viselték. Történeiszéink általában le is szoktak erről a névről, de irodalom- és művészettörténeiszéink között még gyakori. Vö. még *Daróczy*, Dóczyak és Nagylucseiek. *Turul.* 1938, 82—83. Működésére l. Csánki, Mátyás. . 533.

⁸⁶ *Horváth János*, Az irodalmi műveltség megoszlása. Magyar Humanizmus. Második kiadás. Bp. 1944, 178.

⁸⁷ A király, midőn 1480-ban közös birtokot ad Nagylucseinek és Váradi Péternek, elmondja, hogy mindkettőn ifjúságuk óta szolgálnak a kancelláriában. *Fraknoi Vilmos*, Váradi Péter kalocsai érsek élete. Századok. 1883. 492. 2. j. és *Gerézi*: Váradi 312. 1.

⁸⁸ Dl. 16653. 88580, 88759.

⁸⁹ Dl. 16833.

⁹⁰ *Turul.* 1938. 83—84.

⁹¹ Beszterce 710.

⁹² D. 16833. 103010.

⁹³ L. idézett tankönyvelőtanulmányom.

⁹⁴ *Fógel József*, II. Ulászló udvartartása, Bp. 1913, 54.

⁹⁵ Beszterce 82.

⁹⁶ *Reizner*: Szeged IV. 90—92. Életét megírta *Borovszky Samu*, Szegedi Baratin Lukács. Századok. 1900, 831—34., azonban a Baratin családdal való azonosítás vitatható.

⁹⁷ *Hajnik Imre*, A királyi könyvek a vegyesházi királyok korszakában. Bp. 1879, 12.

⁹⁸ *TT.* 1902. 347.

⁹⁹ *Herpay Gábor*, Debrecen... város levéltára diplomagyűjteményének regesztái. Debrecen 1916, 213.

¹⁰⁰ *Archiv* I. II. f. 51; 24. 367—8.

¹⁰¹ 1502. *Szilágyi* i. m. 96.

¹⁰² *Quellen Wien*. II/3. 5104.

¹⁰³ Adószedő Komáromban 1495-ben. *Engel* i. m. 130. Királyi titkár is volt: *Fógel* i. m. 48—9.

¹⁰⁴ 1495: Veszprém megye adószedője. *Engel* i. m. 131. Kincstartó, budai várnagy: *Fógel* i. m. 56, 58.

¹⁰⁵ Kincstartó: *Fógel* i. m. 57. Lehet, hogy ő az a László deák, aki 1495-ben Nyitra dicatora. *Engel* 139. Királyi titkár, majd főkancellár is lett.

¹⁰⁶ Dl. 20051.

¹⁰⁷ *Engel* 52.

¹⁰⁸ *Uo.* 144.

¹⁰⁹ *Bonfini* i. m. IV. 272. Miklóssal, a nyitrai püspök testvérevel (Sánkfalvi Zele Miklós későbbi királyi titkár) együtt. (Titkárságára: *Szilágyi* i. m. 23.88. j.) Miklós azonban okleveleken nem szerepel alkincstartóként.

¹¹⁰ Beszterce 195. *Bártja* 3309 sz.

¹¹¹ *Bártja* 3393, 3399 sz. stb.

¹¹² Tolna ekkor a fehérvári prépost birtoka volt: *Csánki*: III. 412.

¹¹³ Más néven Kovácsy. Besenyői alatt az ország egyik harmincadispánja és kassai pénzverőkamarrás 1464-ben. Pozsony 1863 sz. *Bártja* 1531. sz. (1465-ben is az és budai polgár. *Bártja* 1571, 1579. sz. Magyar Numizmatikai Adattár 34, 184—5.) 1466-ban még mindig harmincadispán: *Bártja* 1649, 1651 sz. 1467 elején úgy látszik még Kassán van [*Thallóczy Lajos*, A kamara haszna (lucrum cameræ) története. Bp. 1879, 204.], de az év második felében a Janus—Ernuszt kormány idejében már Nagybányán működik, ugyancsak pénzverőkamarrái ispánként. (*Bártja* 1699 sz.) 1468-ban egyszerűen egregius Stephanus de Kowachy budai polgár. (Dl. 16625.) 1469-ben a dési és széki sókamarrák feje. *Szolnok-Doboka vármegye monográfiája* III. 42, 391. 1470-ben is Dl. 16960, 1471-ben volt budai bíró Dl. 16626. 1472-ben

újra budai bíró. (Dl. 17323.) Ezentúl is gyakran szerepel, de csak birtokügyeiben. 1483-ban már nem él. (Dl. 18748.)

¹¹⁴ Életét megírta *Illésy*, A mikófalvi Bekény család leszármazása és története. Bp. 1902, 31—40. Unokatestvérei, Péter kancelláriai jegyző és Pál királyi sáfár révén kerülhetett Budára. Először a budafelhévízi prépostság udvarbírája lett. Sok birtokot szerzett. A kincstárban Nagylucsei familiarisaként működött. 1479-ben és 1486-ban városi adót szed. (*Bártfa*, 2095, 2451 sz.) 1487-ben Baranya megye dicatora. (Dl. 19271, 19305.) Ernuszt Zsigmond idejében még a kincstárban volt: 1494-ben Sáros megye királyi adószedője. *Engel* 30.

¹¹⁵ Előkelő szász nagybirtokos család sarja. (*Turul*, 1897. 26—28. *Magyar Családtörténeti Szemle*, 1942, 251—3.) 1472-ben beiratkozik a bécsi egyetemre: (*Schrauf Károly*, A bécsi egyetem magyar nemzetének anyakönyve. Bp. 1902, 31.) Mint Vizakna birtokosa és királybírája közbenjár 1491-ben az ottani sóbányások ügyében. (*MGTSZ*. 1897. 91. ssk.) Sógorai: Parlagi György, Altenberger Tamás és Dési Péter, mind működtek a kincstárban. Vizaknai Orbán idejében került a pénzügyigazgatáshoz. 1485-ben, mint a kincstartó embere városi adót szed. (*Eperjes*, 610 sz. *Bártfa* 2393, 2402, 2406 sz.) Ugyanebben az évben az egyik Parlagival közösen testvérré fogadják Orbán helyettesét, Bodófalvi Ferencet. (*Csáky Oklevéltár*, I. 462—3.) 1493-ban Lukács püspök kincstartót örökbefogadja. (Dl. 26455.) 1494 elején a szászoknál jár, valószínűleg adóügyben. (*Quellen. Sieb.* I. 162, 163.) Ernuszt Zsigmond idején is a kincstárban marad: 1495-ben Zala megyében adószedő (*Engel* 141.)

¹¹⁶ Handó alatt 1476-ban Nyujtódival és Nagylucseivel együtt adót szed a szászoknál. (Beszterce 710.) Ekkor valószínűleg ők az erdélyi jövedelmek adminisztrátorai. Nagylucsei idejében is Erdélyben szed adót 1479-ben (Dl. 101772.) 1484-ben Laki Tamással és Zöld Istvánnal együtt újra az erdélyi jövedelmek adminisztrátora. (*Quellen. Sieb.* I. 101, 103.) 1487-ben Baranyában dicator (Dl. 19271. 19305.), 1492-ben újra Erdélyben találjuk kamaraispánként. (Beszterce 185, 177, Dl. 17217.)

¹¹⁷ 1476-ban, Handó főnöksége alatt a szász adó ügyében jár el. (*Teleki XI. 574.*) 1478-ban erdélyi kamarás. (*Uo.* XII. 79.) Orbán idejében is dési sókamarás: *Szolnok-Doboka* i. m. III. 42.)

¹¹⁸ Nem választjuk külön a kettőt, mert a jegyzők között, akiknek a nevét többnyire onnan ismerjük, hogy királyi emberként kiküldetéseket hajtottak végre, nagyon ritkán van említés arról, hogy melyik intézmény jegyzője.

¹¹⁹ Kijelölt királyi ember a kúriából kiküldve: Dl. 45042. (azonban nem jegyző!) 1475-ben Szlavónia harmincadosa. (Dl. 230.)

¹²⁰ L. 13. j.

¹²¹ 1482-ben személynöki jegyző. (Dl. 37653.) 1485-ben kincstartói familiarisként veti ki a szászokra az adót. (*Quellen. Sieb.* I. 107.)

¹²² 1462-ben még csak irnok a kancelláriában, de 1463-ban már jegyző. (Dl. 45042.) 1494-ben mint pesti polgár Gömör és Torna megyében. (*Engel* 32.) 1495-ben pedig Borsodban dicator. (*Uo.* 138.) Ugyanakkor bort vásárol az udvarnak. (*Uo.* 178.)

¹²³ Kúriai jegyző 1492-ben. (*Károlyi Oklevéltár*. III. 9.) 1495-ben dicator Szepesben. (*Engel* 133.)

¹²⁴ Kúriai jegyző 1483, 1484, 1489: (*Bártfai Szabó László*, Pest megye történetének okleveles emlékei. Bp. 1938, 1101, 1106. Dl. 71016.) 1494-ben királyi levelet kézbesít Corvinnak (ezek a kézbesítők többnyire kincstartói familiarisok!). (*Engel* 58.) 1495-ben Győr megyében adószedő. (*Engel*. 135.)

¹²⁵ Élete: *Bónis*, *Petróczi* i. m. 1495-ben kúriai jegyző, utána alispán Vas megyében, majd Bornemisza kincstartó familiarisa (ügyvéde). 1503-ban szolnoki sókamarás, 1505-től királyi jogügyigazgató, majd ítélőmester.

¹²⁶ 1461-ben szebeni pénzverőkamaraispán. (Dl. 15622. *Kaprinai* i. m. II. 500—1.) 1466-ban Besenyői alatt körmöci pénzverőkamaraispán (*Numizmatikai Közlemény* 1955/56.30.) Ugyanakkor belekeveredik egy Csongrád megyei hatalmas-

kodásba. (Dl. 45510.) Később budai bíró lesz, majd 1471-ben altárnokmester. (Bártfa 1815. sz.)

¹²⁷ Ernuszt alatt 1475-ben erdélyi sókamaraispán. (Beszterce 707.) 1478-ban már nem az. (Szolnok Doboka III. 12, 42.) A nyolcvanas évek végén Nagylucesei pénzt küldet vele : Dl. 37673. 1492-ben már alnádor. (Dl. 19839.) Közben Mátyás aulicusa is volt. (Csánki : Mátyás 537.)

¹²⁸ 1480-ban kassai vicesókamarás, tehát nem közvetlen kincstartói familiaris. (Bártfa, 2138. sz.) 1492-ben kúriai jegyző. (Károlyi III. 9.) 1504—11-ig személynöki ítélőmester. (Szilágyi i. m. 111. 50. j.)

¹²⁹ Szolnoki sókamarás 1495-ben. (Engel 150.) és mint ilyen 1494 és 1495-ben Külső-Szolnok megye adószedője (Engel 25, 130.), később kancelláriai jegyző, majd pannonhalmi apát. (Fógel i. m. 50. 6. j. Pannonhalmi Rendtörténet III. 65.)

¹³⁰ Mint tolnai és somogyi birtokos (Csánki III. 476. II. 698. — ugyanitt birtokos a pécsi püspökség is : uo. III. 473. II. 691.) Ernuszt pécsi püspök familiarisa lehetett, aki kincstartónak kineveztetvén, pénzügyigazgatási megbízásokat adott neki. 1494-ben Szlavónia (Engel 37.) és 1495-ben Szatmár adószedője. (Uo. 145. és Dl. 46327.) 1505-ben alországbíró. (Kovachich M. G., Supplementum ad vestigia comitiorum. II. 334.) 1507-ben újra a kincstárnál van ; erdélyi sókamaraispán. (Beszterce. 264.)

¹³¹ 1461—63 sz. kassai pénzverőkamaraispán (MGTSZ. 1902. 248—9. M. Num. Ad. 182. 183. Dl. 70266. Bártfa 1391.) Ernuszt idejében 1469-ben újra az (Num. Közl. 1955/56. 30.), 1470-ben városi adót szed. (Bártfa 1789 sz.) 1471-ben diósgyőri várnagy és borsodi ispán. (Dl. 17179., 17220.)

¹³² Diósgyőri várnagy 1472-ben (Bártfa 1869, 1898. . .) Ernuszt alatt 1475-ben erdélyi sókamaraispán lesz (Beszterce 707.) 1484-ben Orbán kincstartó Kassának elrendeli, hogy bizonyos pénzt neki fizessen ki. (TT. 1902. 362—3.) 1. még Bártfa 2345—48 sz.

¹³³ Élete : Kubinyi Ferenc, A felső-kubini Kubinyi család története, Bp. 1901, 37—57. Kubinyi Miklós, A felső-kubini Kubinyi család leszármazása. Bp. 1906, 9—14. 1492-ben nagybányai pénzverőkamaraispán, 1494—95-ben valószínűleg ő az a László deák, aki az aulicusok fizetését intézi (Engel, 122, 153) és Pilis megye adószedője. (Uo. 31, 131.) Wémeri idejében 1497-ben distributor pecuniarum Regie Maiestatis címet visel (ugyanaz volt Ernusztnál is.) (OL. Fkgy. Kubinyi család árvaváraljai levéltára. Várgede Fasc. I. Nr. 34.) és még ez évben alkincstartó lesz. A következő évben királyi udvari familiaris (Kubinyi lvt. Deménfalva Fasc. 3. nr. 5.) 1500—1513 a budai vár provisorosa és a kunok ispánja.

¹³⁴ 1482—1485 pozsonyi harmincados. (Teleki XII. 231. Pozsony 2045, 2047. stb.) 1487-ben — úgy látszik — még Nagylucei familiarisa, a király Bécs adóját az ő kezéhez rendeli kifizetni. (Quellen. Wien. II. 5232.) 1495-ben már Ulászló embere, aki Németországba küldi. (Engel 151. 153.) 1497-ben újra kincstartói funkciója van : a pannonhalmi apátság javainak adminisztrátora. (Házi I/6. 164.)

¹³⁵ A Hunyadi birtokok igazgatásában kezdte pályáját. 1470-ben Szilágyi Erzsébet csabacsüdi (Zichy XI. 63.), 1482-ben debreceni ispánja (Zichy XI. 307—8, 316, 330.) 1494—5-ben Ernuszt familiarisa. 1494-ben Szabolcs megye és a szászok adóját szedi be. (Engel, 36. 75.) 1495-ben is a szászoknál jár, (Quellen Sieb. I. 185.) 1509-ben Lajos ifjabb király főétekfogója és familiarisa. (Turul 1905. 84. 6.)

¹³⁶ Baranya megyei család sarja, 1492—3-ban a megye alispánja volt. (Csánki II. 549.) Amikor a megye legnagyobb birtokosa, a pécsi püspök Ernuszt kincstartó lett, az erdélyi sókamarák élére állítja, ahol 1496-ig marad. (Engel, 49, 78, 126, Quellen Sieb. I. 213.) 1508-ban a királyi gyermekek főudvarmestere. (Fógel 41.)

¹³⁷ 1470-ben iratkozik be Bécsben (Schrauf, Bécsi egyetem. 113.), de 1473-ban már Ferrarában tanul. (Veress, Olasz egyetemek. 171.)

¹³⁸ 1500-ban Páduában. (Veress, Olasz egyetemek 171.)

¹³⁹ Olyan egyének, akik beiratkoztak a bécsi egyetemre, később minden egyetemi cím nélkül szerepelnek.

¹⁴⁰ 1439-ben iratkozik be a bécsi egyetemre Johannes Tuzz de Lota, (*Schrauf*, Magyarországi tanulók. . . 90.) A Lota elírás Leta helyett. A Somogy megyei Léta, a Thuzok későbbi előnevét adó Lak és más falvakkal együtt több Bónembeli (köztük a Thuz) család közös birtoka. Ezek a családok 1449-ben lépnek osztályos egységre: tehát 1439-ben a későbbi laki Thuz János viselhette a létai előnevet. (*Csánki*, II. 686. Messer család alatt.) Az adata Gerézdi Rabán hívta fel a figyelmet.

¹⁴¹ 1489-ben iratkozott be Bécsben, 1491-ben baccalaureus. (*Schrauf*, Bécsi egyetem. 139, 67.)

¹⁴² 1458. (*Schrauf*, Bécsi egyetem. . 100.) Nagylucei idejében kassai kamarás 1481—83. (*Bártfa* 2204. 2273. sz. stb.)

¹⁴³ 1455-ben iratkozik. (*Schrauf*, Bécsi egyetem. 95.)

¹⁴⁴ Benedictus Zdeneczposga. (1480: *Schrauf*, Bécsi egyetem 77.) 1494-ben sókamarás (*Archiv* XIV. 281.) Pozsega megyében birtokos az Izdenci, más néven Zdeneci család. (*Csánki*. II. 443, 449.)

¹⁴⁵ Vö. *Bónis*, Petróczi 6—7.

¹⁴⁶ Nagylucei helyettese, 1483-ban és 1484-ben magister címmel. (Dl. 18748. Beszterce 143, 144, 147, 148.) 1495-ben deák. (*Borovszky Samu*, Csanád vármegye története. II. 171.) A magister a kúriai jegyzők szokásos címe.

¹⁴⁷ 1459: pl. Tamás deák széki (*Szolnok-Doboka* III. 391.), 1464: Ambrus deák szegedi (Dl. 15970.), 1466: Luzani György deák szondi (Dl. 16374.), 1468: Keszty Balázs deák máramarosi (*Károlyi* II. 389.), János deák gyulafehérvári (Dl. 45327.), Szegedi István deák délvidéki (*Salamon Ferenc*, Budapest története III. 366.), 1471—72: Fodor Albert deák dési (Beszterce 106. *Szolnok-Doboka* III. 42.), Nagyváti Albert deák erdélyi (Beszterce 108, 695 stb.), Dési Péter deák máramarosi (*Mihályi János*, Máramarosi diplomák. Máramarossziget 1900, 537, 542.), 1483—84: Gigei Benedek deák erdélyi (Dl. 18799, *Herpay* 213.), 1491: Máté deák pesti (Dl. 19725.) sókamarások.

¹⁴⁸ Budai harmincados 1462-ben (*Magyar—Zsidó Oklevéltár* IV. 85—86.)

¹⁴⁹ 1467: zágrábi volt harmincados és bíró (*Thalchiv* VII. 318.)

¹⁵⁰ 1470: Conradus monetarius szebeni polgár. (Beszterce 101.)

¹⁵¹ Kassai harmincados (*Bártfa* 2019, 2021 sz.) háztulajdonos Budán. (*Pataki Vidor*, A budai vár középkori helyrajza. Budapest Régiségei XV. 292. 57. j.)

¹⁵² Pozsonyi polgár (Pozsony 1890.) és harmincados 1472—76. (*Teleki* XI. 477. Pozsony 1994.)

¹⁵³ Budai polgár (Dl. 16030.) (*Héderváry Oklevéltár* I. 426. Birtokot is szerez.) 1482: pozsonyi harmincados. (*Házi* I/6. 9. sz.) Kisbán Ernuszt János kincstartónak egyik legbizalmasabb embere volt. Tanu gazdája végrendeleténél, aki birtokot és ingóságokat hagyományoz neki. *Nagy*, Zalai oklevéltár, II. 606, 608).

¹⁵⁴ Székesfehérvári (Dl. 19397, *Quellen*. Wien. 5294, 5313, 5314. sz.), majd soproni polgár (*Házi* I/6. 55. II/5. 10, 16, 21. stb.) soproni harmincados és sókamarás 1485—1492. (*Házi* I/6. 33, 46, 82, 99 stb.)

¹⁵⁵ 1494: budai polgár, soproni harmincados. (*Házi* I/6. 135.)

¹⁵⁶ 1467, 1472. Ernuszt embere, kassai harmincados. (Ol. Ft. Kassa város levéltára Schwartzbach gy. 364. *Bártfa* 1700, 1919.) Egy Gál deák 1488-ban Mátyás törökországi követe. (*Levéltári Közlemények* XXVI. 294.)

¹⁵⁷ *Num. Közl.* 1955—56. 29—30. oldalakon összeállítás van rólok.

¹⁵⁸ 1462: széki kamarás (Beszterce 52.), tordai polgár. (*Turul.* 1889. 82.)

¹⁵⁹ 1465: tordai kamarás. (Beszterce 70.)

¹⁶⁰ 1464—70: vizaknai officialis, erdélyi huszadszedő. (Dl. 45334, Beszterce 686.)

¹⁶¹ 1478—81: budai polgár, fehérvári kamarás. (*Csánki* III. 309. *Bártfa* 2174.)

¹⁶² *Gerézdi*, Váradi. 313. Ez azonban nemcsak a kancelláriára, de a többi hivatalra is áll.

¹⁶³ *Szűcs Jenő*, Városok és kézművesség a XV. századi Magyarországon. Bp. 1955, 271—2. Ezzel szemben I. *Századok* 1956, 478.

¹⁶⁴ Mint volt szegedi sókamarás és csongrádi főispán (!), s pesti polgár. (Kovachich M. G., Formulae solennes styli. Pest 1799, 284.) Valószínűleg Szegedre való volt, majd Pestre költözött. A pénzügyigazgatásban vagyont szerez, ezt birtokvásárlásba fekteti, birtokairól hatalmaskodik. (Dl. 18753, 18755, 18758, 18799.) Valószínűleg pesti bíró is egy időben. (István deák pesti bíró : Dl. 18518.)

¹⁶⁵ 1478 : Kiküldve városi adóért. (Házi, I/5. 375.) Budai háztulajdonos. (Pataki i. m. 285. old. 20. j.)

¹⁶⁶ Budai polgár, könyvkereskedő. (Pataki i. m. 285. old. 20. j.) Háztulajdonos Bécsben is (Quellen, Wien II/3. 5164/2, 5272.sz.), kapcsolatai vannak Sziléziával. (Scriptores rerum Silesiacarum, XIV. Breslau 1894, 49—50.) 1487-ben a király és Orbán kincstartó 10 000 ft-tal tartoznak neki. (Uo. 118.) 1478-ban városi adót vesz át. (Bártfa. 2057.sz.)

¹⁶⁷ Bécsi patricius családból. Unokatestvére Kristóf ott városbíró. (Quellen Wien. II/3. 5221. sz. stb.) Nagylucsei embere, házat ad el neki Budán 1480-ban. (Dl. 18366.) 1481-ben városi adó átvételére küldik ki. (TT. 1902. 346.) 1489-ben Karintiában jár, nyilván mint kereskedő. (Dl. 19529.) 1493-ban budai bíró. (Dl. 20051.)

¹⁶⁸ Nagylucsei küld pénzt Tamás volt budai bíróval. (Dl. 37673.) 1489-ben budai bíró. (Salamon i. m. III. 333—34.)

¹⁶⁹ Ez a budai polgár, más nevén Ötvös Mátyás volt Mátyás király egyik udvari szállítója. Háza volt Bécsben is. (Quellen, Wien, II/3 5386.sz.) Orbán a relator egyik ügyében. (Uo. 5230.) 1482-ben szekereket adat neki Pozsony által a király. (Pozsony 2034.) 1488-ban ő bonyolítja le a király olaszországi marhaüzleteit, amelynek érdekében a király marhakiviteli tilalmat rendel el. (Dl. 19436.) Ulászló idejében harmincadbérlelő. (Engel 18, 127.) Jól jellemzi a kereskedelemnek a pénzügyigazgatással való kapcsolatát Ottó Brunner: „Stets geht der Weg vom Warenhandel, der das Fundament bleibt, zum staatlichen Finanzgeschäft und den damit so eng verbundenen Finanzämtern, zur Erwerbung grundherrlichen Besitzes und zumeist in den Adel” (Jahrbuch des Vereines für Geschichte der Stadt Wien, 8. 1949/50, 30.) Ez azonban elsősorban az Ernuszt János-féle típusra vonatkozik.

¹⁷⁰ Dl. 18799.

¹⁷¹ Dl. 19334. Valószínűleg a Tolna megyei Báthi családból. (Csánki III. 460.)

¹⁷² Pataki i. m. 283. old. 6. j.

¹⁷³ Uo. 284. old. 9. j.

¹⁷⁴ Uo. és 288. old. 39. j. 295. old. 83. j.

¹⁷⁵ Uo. 286. old. 26. j. 293. old. 75. j. Sókamarás. TT. 1906. 161.

¹⁷⁶ Uo. 288. old. 35. j. 298. old. 106. j.

¹⁷⁷ Uo. 290. old. 50. j.

¹⁷⁸ Uo.

¹⁷⁹ Uo. 291. old. 52. j. 292. old. 62—63. j.

¹⁸⁰ Uo. 291. old. 52. j.

¹⁸¹ Uo. 292. old. 64. j.

¹⁸² Uo. 293. old. 76. j.

¹⁸³ Uo.

¹⁸⁴ Uo. 295. old. 83—84. j.

¹⁸⁵ Dl. 39939.

¹⁸⁶ Hazai Okmánytár I. 379. (Pesten.)

¹⁸⁷ Szendrei János, Monelli Bernát siremléke 1496-ból. (Turul, 1927. 71—6.)

¹⁸⁸ Jövedelemelőirányzat Thuz Ozsvát idejéből. (TT. 1880. 168.) Kiadási előirányzatot találunk az Ernuszt számadások között. (Engel. 127—30.) (L. ezekre „A királyi kincstartók oklevéladó működése Mátyástól Mohássig” című tanulmányomat. (Levéltári Közlemények, XXVIII. évf. sajtó alatt).

¹⁸⁹ Szilágyi i. m. 49.

¹⁹⁰ Bóms, Petróczy 7.

¹⁸¹ A nagyobb kancellária jegyzői éppen úgy végeztek kiküldetéseket, mint a kúriai jegyzők. (*Szilágyi*, 117. 134. j.) Nagylucsei, akinek a pályája megegyezik a jogászrendi sémával, a nagyobb kancellária jegyzője volt. A titkárok közt is találunk egyetemet nem végzett egyént, pl. Szalkai László. (Szemben vele *Bónis* i. h.) Ezért teljesen nem tudjuk elfogadni *Kardos Tibor* állítását (Stilustanulmányok Mátyás király kancelláriájából, 5.), mely szerint a két kancellária szellemében valami elkülönülés volt. A nagyobb kancelláriának ugyanis nem fő feladata volt a diplomácia, mint ahogy azt *Kardos* — úgy látszik — gondolja, a fő feladat az ország kormányzása, tehát belügyi volt. Kétségtelen, hogy az egyetemeken jogot végzett egyéneket a diplomáciában foglalkoztatták, és ez szintén a nagyobb kancellária keretein belül történt. A birtokadományozásokhoz, királyi rendeletek kiadásához azonban nem humanista, hanem a *Bónis* által ismertetett litteratus műveltség kellett.

¹⁸² Kincstartó, mint bírótárs: *Szilágyi* i. m. 101.

¹⁸³ *Mályusz*: Thuróczy 16. A bíróságokon kívül a hivatalok alkalmazottjait is ide számíthatjuk.

A. Kubinyi

LE PERSONNEL DE LA TRÉSORERIE A LA FIN DU XVe SIÈCLE

La deuxième moitié du XVe siècle marque une période importante dans l'histoire de l'administration financière en Hongrie. C'est au cours du règne du roi Mathias Corvin que l'organisation des finances se cristallise d'une façon définitive, organisation qui se conservera jusqu'à la catastrophe de Mohács en 1526 et — à l'époque de la principauté indépendante de Transylvanie — même plus longtemps. Le roi Mathias, dès le commencement de son règne, n'a pas négligé l'idée d'une administration centrale des finances, néanmoins la grande réforme n'a pu être réalisée que plus tard, entre 1467 et 1472. Non seulement certains revenus d'État furent assis sur des bases nouvelles, mais aussi l'administration financière elle-même subit une réforme importante.

Le chef de l'organisation financière était le trésorier royal, *thesaurarius regiae maiestatis*. Le titulaire de ce poste était celui des fonctionnaires royaux qui, après le chancelier, exerçait l'influence la plus marquée, voire même il occupa la première place, comme p. ex. — dans les dernières années de Mathias — Orbán (Urbain) Nagylucsei, évêque de Győr, puis de Eger, et trésorier. Il était aussi membre du conseil royal. Le trésorier était rapporteur des finances publiques soumises à ce conseil. Dans les affaires en question, les documents étaient émis ou bien par la chancellerie au nom du roi marqués par la référence «*ad relationem domini thesaurarii*», ou bien ils étaient faits au nom du trésorier même, sous son sceau de famille, par l'intermédiaire du bureau du trésorier.

Tous les revenus de l'État — à l'exception de ceux des domaines royaux — entraient dans la compétence du trésorier, qui les gérât par une administration appropriée. Les dépenses de la cour royale ainsi que celles de l'État étaient couvertes par ces revenus. Chaque année un budget était dressé au trésor, budget qui tenait compte et des recettes et des dépenses probables. La trésorerie tenait une comptabilité des revenus et des dépenses.

L'administration financière était divisée en une organisation centrale et une organisation de province. Au centre, le trésorier avait sous ses ordres son remplaçant, le vice-trésorier (*vicethesaurarius*), puis un secrétaire, plusieurs notaires, le maître-payeur (*distributor pecuniarum regiae maiestatis*), enfin les comptables.

Dans l'organisation provinciale, il y avait des bureaux permanents ainsi qu'un personnel chargé de commissions temporaires. Le recouvrement des douanes provenant du commerce extérieur (*tricesima*, 1/30; en Transylvanie *vigesima*,

1/20) relevait d'une organisation permanente. Dans ces bureaux de douanes il y avait un chef (tricesimator, dreisker), assisté de plusieurs fonctionnaires. L'administration du monopole royal du sel était particulièrement importante. Les comtes des deux grandes régions productrices de sel gemme (Transylvanie et Máramaros ; comites camerarum salium) ainsi que les dirigeants des chambres de la gabelle (camerarii) dispersées dans le pays relevaient de la trésorerie. En outre, on trouvait dans l'organisation financière les Hôtels des Monnaies ainsi que les Chambres des métaux précieux, présidés par les «comtes des chambres». Tous ces bureaux dépendaient du trésorier. De temps en temps, les organes de l'administration financière en Transylvanie furent soumis à une direction séparée, dont les chefs (administratores proventuum regalium Transylvanensium) relevaient aussi du trésorier.

Les percepteurs des impôts formaient le personnel chargé de commissions temporaires. Il n'existait aucune organisation permanente pour la perception des impôts appliqués d'une part sur les serfs par tenure de serf, d'autre part sur les villes royales libres, puis sur l'ensemble des Saxons de Transylvanie, qui devaient payer leur taxe en une somme globale. La perception des impôts s'effectuait soit par des percepteurs délégués par la trésorerie centrale, soit par les fonctionnaires locaux (par exemple les «tricesimatores» des villes). Comme il a été mentionné plus haut, les domaines royaux ne ressortissaient pas au trésorier, mais au «provisor curiae castri regii Budensis». Celui-ci était directement soumis au roi et faisait partie du conseil royal comme rapporteur des questions relatives à la gestion des domaines.

La forme hongroise des rapports féodaux, la «familiaritas», se manifesta dans l'administration financière également. L'administration hongroise du moyen âge était entièrement pénétrée de l'idée de «familiaritas». Par exemple, le propriétaire foncier gère son domaine par l'intermédiaire de ses «familiales»; de même, le voïvode de Transylvanie ou le ban de la Croatie utilise ses propres «familiales» pour administrer sa province. Le «familiaris» est obligé d'être loyal envers son «dominus», quoique ce rapport ne soit que temporaire; en outre, le dominus n'a aucun pouvoir ni sur la propriété nobiliaire du «familiaris», ni sur les «familiales» de ce dernier. Il exerce toutefois une certaine juridiction sur la personne de son «familiaris».

Comme il peut être démontré par l'exemple de la Transylvanie, ce rapport féodal avait son rôle dans l'administration de l'État même. Dans le cas où le roi a relevé de ses fonctions le voïvode ou le ban, le vicevoïvode ou le vice-ban ont également quitté leurs fonctions. La question se pose, comment cette tendance s'est manifestée dans l'administration financière. En effet, il résulte des documents que le trésorier appelle «familiaris» non seulement son substitut, mais aussi son dernier percepteur ou son «camerarius» de la gabelle. Il arrive souvent, que le trésorier choisit un percepteur ou un autre fonctionnaire des finances parmi ses «familiales» employés dans l'administration de son domaine privé. Le trésorier a le droit d'exercer une juridiction même sur ses fonctionnaires «familiales» nobles. A titre d'illustration nous pouvons nous référer à un exemple classique de 1490, quand Orbán Nagylucei, trésorier renommé du roi Mathias, fait incarcérer son propre remplaçant, János (Jean) Bornemisza, en le condamnant à la cession d'une partie de ses biens. Il est intéressant, toutefois, de noter que Bornemisza, plus tard, fut également nommé trésorier, commandant de la forteresse de Buda, provisor curiae, et devint un des précepteurs du roi Louis II. Selon les attendus du jugement, Bornemisza — d'une façon ingrate — «dominum prodere et de eius fama dignitate et auctoritate... false et indigne obloqui et maledicere solebat».

On peut citer ces faits et d'autres encore pour démontrer que l'idée de la «familiaritas» s'est fait valoir sur le terrain de l'administration financière. En comparaison avec la coutume générale du pays, il y a des traits dissemblants aussi. On a vu que, généralement, le «familiaris» quitte sa charge en même temps que son maître. Dans la plupart des cas, nous trouvons le contraire dans l'admi-

nistration financière. L'étude analyse d'une manière détaillée la carrière officielle des personnes engagées dans le service de la trésorerie, d'où il résulte que, dans leur majorité, ces personnes ont passé leur vie au service de l'un des bureaux centraux.

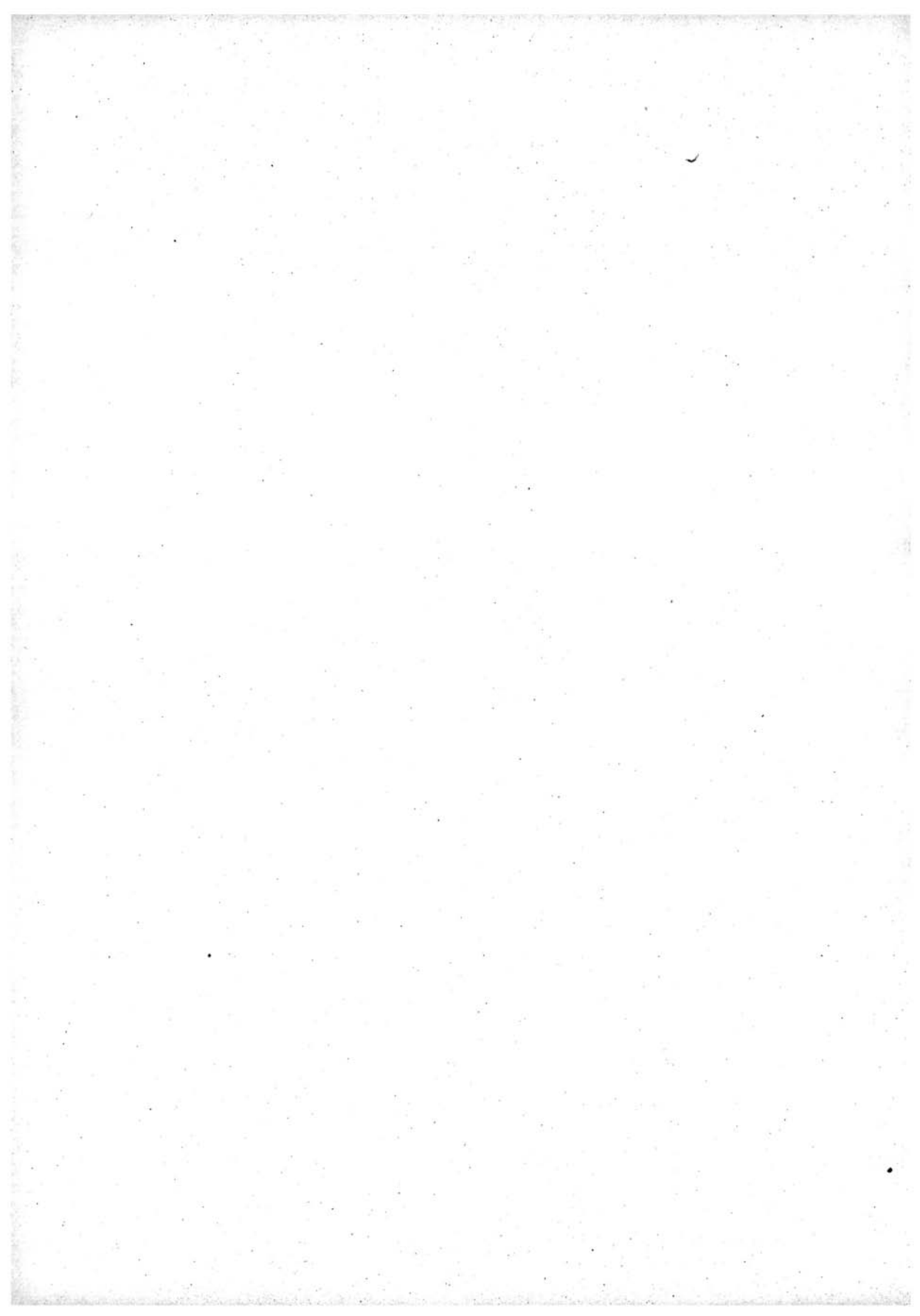
C'est à peu près la carrière officielle suivante qui peut être considérée comme typique. Quelqu'un est employé — comme le «familiaris» d'un fonctionnaire d'un rang élevé — à l'administration financière, ou à la chancellerie, ou bien à l'un des tribunaux centraux. Il déploie ici ses activités officielles pendant un temps assez long, peut-être sous les auspices de différents «domini». Il est probablement promu au cours de sa carrière : le roi ou un dignitaire supérieur le nomme au poste devenu vacant par la résignation du «dominus», ou bien le fonctionnaire en question est transféré à une autre organisation, pour y continuer son travail dans un grade supérieur. Par exemple, le même Orbán Nagylucsei commença sa carrière à la chancellerie, comme notaire. Après avoir été transféré à la trésorerie, il devint le «familiaris» du trésorier János Ernuszt, puis il atteint le rang de vice-trésorier. Il reste au service de l'administration financière sous les ordres de György (Georges) Handó, ancien vice-chancelier et successeur de Ernuszt, puis, quand son nouveau «dominus» devint chancelier en chef, Nagylucsei obtient la charge de trésorier. — Lukács (Lucas) Szegedi, lui aussi, commença sa carrière à la chancellerie, puis, comme familiaris de Orbán Nagylucsei, il devient le titulaire de plusieurs charges — l'une après l'autre — dans la trésorerie. Puis, deux années après l'abdication de son «dominus», il sera le successeur de ce dernier dans la charge de trésorier, pour devenir plus tard président de la cour de justice royale (*personalis praesentiae regiae in iudiciis locumtenens*). Parmi les fonctionnaires d'un rang moins élevé, László (Ladislas) Kubinyi est — dans le temps où le poste de trésorier est occupé par Lukács Szegedi — «comes» de la chambre de monnaie à Nagybánya. Au moment où son dominus quitte la trésorerie, le nouveau trésorier, Zsigmond (Sigismond) Ernuszt, le fait engager comme «distributor pecuniarum regiae maiestatis» dans l'organisation centrale ; dans cette qualité, il reste d'abord sous le successeur de Ernuszt, Zsigmond Wemeri, puis il est promu vice-trésorier. Au moment où son dominus quitte son poste, il est nommé par le roi «provisor» à Buda, et devient, par cette nomination, membre du conseil royal.

De tout ce qui a été exposé jusqu'ici, il résulte que — dans le cadre des deux organisations bureaucratiques centrales, des cours de justice de la «curia» ainsi que de l'administration des domaines royaux — il est légitime de parler en réalité de carrières bureaucratiques et d'une couche de fonctionnaires se faisant valoir dans la forme de la «familiaritas». Cette couche, dans sa majorité, se recrute parmi les membres de la petite noblesse. Il n'y a que sporadiquement des nobles ayant une propriété moyenne, tandis que les bourgeois des villes, voire les serfs des bourgades ou les serfs villageois sont représentés dans un nombre plus grand. Par exemple, Nagylucsei lui-même appartenait probablement à cette dernière catégorie.

Quant à la qualification des fonctionnaires, on peut constater que, à côté des quelques personnes ayant absolvé l'université, la majorité de cette couche est constituée par les «litterati» qui acquièrent les éléments de la culture dans les écoles du pays même. Cette catégorie est appelée — à justetitre — par l'historien György Bónis «ordre des juristes» (même si cette appellation n'est pas tout à fait exacte au sens strict des mots). C'est seulement parmi les bourgeois des villes que nous ne trouvons pas beaucoup de «litterati». Les bourgeois en question sont, le plus souvent, des commerçants qui ont des rapports avec la trésorerie à titre de fournisseurs de la cour royale. Naturellement, ceux-ci n'ont pas servi dans le cadre des autres organisations, et étaient, dans la plupart des cas, des bourgeois de la capitale.

La capitale était de toutes façons en relation étroite avec l'administration des finances. Bon nombre d'anciens fonctionnaires de la trésorerie, n'étant pas d'origine bourgeoise, s'établissaient à Buda et devenaient des bourgeois. Ce fait est bien illustré par le cas de Lőrinc Bajoni. Celui-ci, substitut du trésorier Imre

Zápolyai, fait l'acquisition de domaines considérables. Même sous l'administration du successeur de Zápolyai, il reste en fonctions dans la trésorerie, puis il acquiert le droit de cité à Buda, il est membre du conseil de la ville pendant un quart de siècle, devient plusieurs fois juge municipal. La plupart des juges de la ville de Buda avaient des relations, de façon ou d'autre, avec la trésorerie. Beaucoup de fonctionnaires ont acquis aussi des maisons dans la ville. Il est à remarquer que le personnel des bureaux centraux avait un rôle important dans la propagation de la culture. La majorité des grands humanistes de l'époque ont travaillé dans un des bureaux dont nous venons de parler.

NAGY ISTVÁN

Buda város gazdálkodása és adósságai a XVIII. század első felében

A szabad királyi városoknak, a feudális kori Magyarország e legfejlettebb városi településeinek gazdaságtörténeti vizsgálatánál fontos, s eddig eléggé figyelembe nem vett feladat magának, a szoros értelemben vett városi gazdálkodásnak, a városi háztartásnak a vizsgálata. A városok s elsősorban a szabad királyi városok ugyanis, a történeti korszak természetének megfelelően, egész sor olyan kiváltsággal, jogosítvánnyal rendelkeztek, amelyek a feudális korszak keretei között is meglehetősen széleskörű „községi” gazdálkodás alapjait vetették meg. Legfontosabb volt ezek közül a szabad királyi kiváltságok értelmében biztosított földesúri jog (ius territoriale), amelynek alapján a város a területén fekvő legértékesebb birtokok, legszámottevőbb gazdasági erőforrások (bánya, vízierő, fürdő stb.) községi tulajdonát igényelhetette magának. Ugyancsak a földesúri joghatóságból származtak a város igen fontos jövedelmei, az ún. kisebb királyi haszonvételek, az italmérés, sör- és szeszfőzés, a téglaegetés, a húskimérés, a halászat, vadászat, a malomjog bevételei. Ehhez járultak a különféle adók, a földadó, házi adó, telek-könyvi díjak, a vámok, a mérlegpénz, mértékhitelesítési illetékek, a rév-díj stb. jövedelmei.¹

A városok e jövedelmi forrásai részben az állami terheket és adókat fedezték,² de jórészüket a város fejlesztésére fordították. A város jövedelmei, gazdagsága döntötték el, milyen mértékben javítható pl. a XVIII. században a város utcahálózata, hozzá lehet-e fogni csatornák építéséhez, a közvilágítás bevezetéséhez, kórházak, szegényházak építéséhez stb. Így a városi gazdálkodás kedvező alakulása sok tekintetben egyenlő volt a város megnyugtató fejlődésével.

Buda város esetében, melynek városi gazdálkodását a XVIII. sz. első felében e tanulmány tárgyalni kívánja, szintén lényegbevágóan fontos a „községi” gazdálkodás fejlődésének kihatása a város általános fejlődésére. A város XVIII. századi történetének számos dokumentuma tanúsítja, mily viszontagságos, keserves harcot folytatott a városi tanács (kivéve akkor, amikor épp ő volt a város válságos gazdasági helyzetének okozója) és a város polgársága a város pénzügyi egyensúlyának megteremtése végett, épp azért, mert ez volt a város fenntartásának, továbbfejlesztésének egyik legfontosabb tényezője. A magyar történet ama